

Economisch-politieke prioriteiten van „links”, „rechts” en „centrum”

Zijn er nog essentiële verschillen tussen de economisch-politieke doelstellingen van concurrerende belangrijke politieke partijen? Deze vraag is voor een verzorgingsstaat (als *ideaaltype*) door Dr. P. Thoenes ontkennend beantwoord ¹⁾. De prioriteiten van doelstellingen van economische politiek in de *feitelijke* situatie van een achttal landen in de jaren 1949-1961, doch met eind 1960 als voornaamste peilperiode, zijn aan de orde gekomen in het onlangs verschenen „Economic Policy in our Time” ²⁾. In dat boek zijn ook andere „policy makers” (beambten van departementen, centrale banken, planbureaus; belangengroepen) onder de loep genomen. In dit artikelje wordt echter alleen iets samengevat over de politieke partijen.

Politieke partijen in 8 landen (België, Frankrijk, W.-Duitsland, Italië, Nederland, Noorwegen, Engeland en de Verenigde Staten) zijn door de auteurs gegroepeerd tot drie „politieke families”, nl. die van socialisten (sociaal democraten en „labour”, in Nederland de P. v. d. A.); centrum (christen democraten, in Nederland — al dan niet in irenisch samengaan — de K.V.P., A.R.P. en C.H.U., in de Verenigde Staten de Democraten) en van conservatieven (radicalen, onafhankelijken en Franse Gaullisten, de conservatieven in de betrokken landen, Duitse en Belgische liberalen, de Republikeinen in de Verenigde Staten en de V.V.D. in Nederland).

De nevenstaande tabel is een synthese van de meningen van de auteurs (afkomstig uit verschillende landen; Prof. F. Hartog vertegenwoordigde Nederland ³⁾). Hun meningen zijn niet noodzakelijk alleen gebaseerd op officieel gepubliceerde partij-w.o. verkiezings-programma's doch mede op technische documenten en het feitelijk gedrag, o.m. in het parlement. Ook dan bleek de prioriteitsvolgorde vaak nog moeilijk vast te stellen door onvoldoende economisch inzicht, het demagogisch karakter van verkiezingsprogramma's, opportunisme, de invloed van verwante pressiegroepen.

De vijf symbolen, van „dominant” tot „hostile”, zijn niet exact gedefinieerd. Wel is het begrip „dominant” als volgt nader beschreven: „those of the significant objectives which correspond to a preoccupation ceaselessly published”. Bij het synthetiseren van de meningen van de auteurs is rekening gehouden met de frequentie van het gebruik van de symbolen door de auteurs. Bij een spreiding van bijv. 1 Significant, 3 Minor, 3 Negligible en 1 Hostile, is een synthese van „Minor or Negligible” gekozen. De grootste uniformiteit in doelstellingen is geregistreerd voor de socialistische partijen in de verschillende landen.

Uit de tabel blijkt dat de socialisten de meeste doelstellingen met het predikaat „dominant”, resp. „dominant or significant” hadden. Zij zouden meer „economic policy minded” zijn. Bij hen is de grootste urgentie genoteerd voor volledige werkgelegenheid, inkomensherverdeling en collectieve behoeften. Bij de conservatieven zijn deze zaken juist vrij laag genoteerd. Een markant verschil van hen met de socialisten is hun afkeer van „coordination” (planning). De waarderings van socialisten en conservatieven lopen nogal uiteen, waarbij de term van centrum voor de derde groepering veelal juist gekozen blijkt.

In de preferentieschalen der 3 groepen komen inconsistenties voor. Zo verkregen protectie en internationale arbeidsverdeling eenzelfde waardering, zowel bij socialisten als bij conservatieven. Er doen zich ook paradoxen voor, zoals de grotere socialis-

Preferences of the Political Groupings with Regard to Objectives of Economic Policy (Synthesis for 8 countries) a)

Objectives	Socialists	Centre	Conservatives
Dominant	Full employment Improvement in income distribution		Price stability
Dominant or Significant	Collective needs b) Expansion of production	Price stability Expansion of production	Collective needs (defence)
Significant	Reduction in working hours Allocation (coordination)	Full employment Collective needs (defence) Allocation c) Improvement in income distribution Collective needs b)	Improvement in the balance of payment Allocation c) Protection-priorities
Significant or Minor	Protection-priorities Price stability Allocation c) Allocation d)	Protection-priorities Allocation d) Improvement in the balance of payment	Expansion of production Full employment
Minor	Improvement in the balance of payment Collective needs (defence)	Allocation (coordination) Allocation e) Reduction in working hours	Allocation d) Collective needs b) Allocation e)
Negligible	Allocation e)		Improvement in income distribution
Negligible or Hostile			Reduction in working hours Allocation (coordination)

a) Belgium, France, Germany, Italy, Netherlands, Norway, United Kingdom, United States. b) Other than defence. c) International division of labour. d) Internal competition. e) Mobility of factors of production.

tische prioriteit voor mededinging (internal competition) t.o.v. de conservatieven. In de werkelijkheid betekent de doelstelling van mededinging evenwel „struggle against cartels and monopolies”, zodat de verrassing niet zo groot zou behoeven te zijn.

Elders in dit nummer geeft Prof. F. Hartog zijn mening over de prioriteitenverhoudingen bij politieke partijen in Nederland.

Tot slot citeren wij de aanhef van het hoofdartikel in het recente nummer van „The Economist”: It must be very tempting for politicians in an election year (alleen in zo'n periode?) to want to garrotte all economists”. Kunnen politici van economisten een nog grotere mate van begrip eisen?

M. H.

¹⁾ In „De elite in de Verzorgingsstaat”. Zie ook „E.-S.B.” van 17 april 1963. ²⁾ Onder leiding van E. S. Kirschen; N.V. Noord-Hollandse Uitgevers Mij., Amsterdam 1963, 447 blz., f. 45. ³⁾ Andere medewerkers: J. Benard, H. Besters, F. Blackbay, O. Eckstein, J. Faaland, L. Morissens, E. Tosco.

INHOUD

Economisch-politieke prioriteiten van „links”, „rechts” en „centrum”	Blz. 179
De politieke aspecten der economische politiek, door Prof. Dr. F. Hartog	180
Heeft het roken nog toekomst?, door Drs. J. Amelung	183
Mens en eigendom, door R. Fentener van Vlissingen, psychiater	184

Europa-bladwijzer No. 23	Blz. 187
Aantekening:	
Het Centraal Economisch Plan over 1964	190
Boekbespreking:	
Dr. J. A. Geertman: Der Betrieb und der Markt, bespr. door Drs. T. Strijd	193
Mededelingen voor economisten	196
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	196

Bij een toerekening van de voornaamste aanvaarde doelstellingen van economische politiek aan de verschillende „policy makers” in Nederland constateert schrijver o.m. dat het parlement in hoofdzaak een herverdelingsinstituut is. Ook de politieke partijen interesseren zich eigenlijk alleen voor herverdelingsvraagstukken, nl. omdat deze nog controversieel zijn. De K.V.P. onderscheidt zich door het streven naar uitbreiding van de kinderbijslag, doch heeft overigens weinig duidelijke ideeën. Dat laatste geldt ook voor de overige confessionele partijen, hetgeen begrijpelijk is door de verschillende vleugels. De P.v.d.A. onderscheidt zich t.a.v. huren, financiering sociale verzekering, expansie collectieve bestedingen. De V.V.D. stelt de herverdeling het minst op de voorgrond en drukt daardoor het minst haar stempel op de economische discussie. Tot slot ontwikkelt schrijver, op kritische wijze, Prof. Wemelsfelders gedachte van een systeem van „merit rating” van politieke partijen. Op economisch terrein is hierbij beslissend het onderscheid tussen (in principe kwantificeerbare) herverdelings- en andere doelstellingen.

De politieke aspecten der economische politiek

Inleiding.

Onlangs zijn twee delen verschenen van de studie „Economic Policy in our Time”¹⁾. Daarvan bevat deel I de algemene beschouwingen en deel II de landenstudies over de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen. Deel III, met de studie over Nederland, moet nog komen. Het is daarom misschien van belang, daarop enigszins vooruit te lopen door de, in deel I ontvouwde, gedachtengang over bepaalde aspecten van het proces van „policy making” toe te passen op Nederland. Schrijver dezes heeft deel uitgemaakt van de groep economen die, onder leiding van Prof. E. S. Kirschen uit Brussel, deze studies heeft voorbereid en geschreven. Daarbij is intensief overleg gepleegd, ten einde zo veel mogelijk eenheid van termen, begrippen en classificaties te verkrijgen. Iedere auteur is met name verantwoordelijk voor de tekst die betrekking heeft op zijn eigen land. Door het in verschillende stadia doorspreken van deze tekst is het toch mogelijk geworden, een zekere afstand te nemen van de eigen nationale kijk op de zaak, en deze laatste enigszins te bezien met de ogen van vakgenoten uit andere landen. Uit de volgende beschouwingen over Nederland moge blijken, in hoeverre deze „onthechting” tot uiting komt. Een en ander zal vooral worden toegespitst op de politieke partijen, waarbij aan het eind zal worden nagegaan of op basis van de ontvouwde inzichten een rationalisatie van de economische inzichten van deze partijen mogelijk is.

„Policy makers” en doelstellingen.

In directe zin berust de nationale economische politiek bij regering en parlement. Wanneer we wat nauwkeuriger zien, vallen deze economische autoriteiten echter uiteen in een groter aantal min of meer afzonderlijke „policy makers”. Bovendien zijn er buiten de economische autoriteiten groeperingen die een belangrijke invloed uitoefenen op het economische beleid, en die met name bepaalde doelstellingen inbrengen. Door deze mee onder de „policy

makers” te begrijpen, wordt de volgende indeling verkregen: het kabinet en afzonderlijke ministers op economisch gebied, de Centrale Bank, het Centraal Planbureau, de administratie, het parlement, de politieke partijen, belangengroepen als vakbeweging, ondernemers-, middenstanders- en boerenorganisaties en regionale groeperingen, internationale organen.

Als we de voornaamste aanvaarde doelstellingen proberen toe te rekenen aan deze „policy makers”, is er in een aantal gevallen weinig dat commentaar behoeft. Zo is het min of meer vanzelfsprekend dat de Centrale Bank zich vooral het betalingsbalansevenwicht aantrekt, dat de Minister van Sociale Zaken en de vakbeweging vooral geïnteresseerd zijn in volledige werkgelegenheid, de Minister van Landbouw en de boerenorganisaties in landbouwprotectie.

Over enkele andere punten kunnen meer specifieke dingen worden gezegd. Wat de prijsstabilisatie betreft, is de Minister van Economische Zaken duidelijk de drager en vormgever van het beleid. Verder leeft deze doelstelling niet erg. De vakbeweging bewijst er lippendienst aan, doch is niet bereid, looneisen er voor te matigen.

Een voorbeeld van beslissende invloed van de administratie vinden we bij de industrialisatiepolitiek, die overwegend door het Directoraat-Generaal voor de Industrialisatie wordt bepaald. Hetzelfde geldt voor de vervoerpolitiek, en dan met betrekking tot het Directoraat-Generaal van het Verkeer. In dit laatste geval spelen, wanneer het om nieuwe ontwikkelingen gaat, ook de Nederlandsche Spoorwegen en de vervoersorganisaties een rol.

De doelstelling van economische groei is pas betrekkelijk laat in de praktische politiek doorgedrongen. Het Centraal Planbureau is hiervan in hoofdzaak de geestelijke vader.

Alles wat op het gebied van herverdeling ligt is vooral het terrein van het parlement en de politieke partijen. Het parlement oordeelt uiteraard over alle maatregelen van economische politiek die in wettelijke vorm worden gegoten, doch het komt in het algemeen pas tot leven wanneer er over herverdeling gepraat kan worden. Daarom is het uit economisch-politiek gezichtspunt in hoofdzaak

¹⁾ North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1963, Deel I: 447 blz., f. 45. Deel II: 224 blz., f. 22,50.

een herverdelingsinstituut. Met de politieke partijen is het niet veel anders. Zij moeten wel over allerlei problemen een standpunt bepalen, maar hun activiteit spitst zich vrijwel geheel toe op herverdelingsaangelegenheden. Op de politieke partijen moeten we nog nader terugkomen, doch dit kan met meer vrucht geschieden nadat we aandacht besteed hebben aan de mate waarin de verschillende doelstellingen controversieel zijn.

Controversionele punten.

Het is een kenmerk van de Nederlandse economische politiek dat er zo weinig controversionele punten zijn onder de werkelijk belangrijke doelstellingen. De werkgelegenheidspolitiek, prijspolitiek, kartelpolitiek, internationale economische politiek, landbouwpolitiek, industrialisatiepolitiek en vervoerpolitiek worden, met meer of minder enthousiasme, allerwegen aanvaard. Dit maakt dat betrekkelijk onbelangrijke kwesties dikwijls opgeblazen worden tot principiële meningsverschillen. Deze zijn dus niet te wijten aan scherpe antagonismen, doch juist aan het ontbreken daarvan.

In dit licht gezien is het ook begrijpelijk dat politieke haarkloverij enerzijds en politiek realisme en „public spirit” anderzijds beide karakteristiek zijn voor het proces van „policy making” in Nederland. Het eerste heeft in hoofdzaak betrekking op ondergeschikte aangelegenheden, het tweede op de dingen, waar het vooral op aankomt. Dit brengt met zich dat de aandacht in de politieke sfeer verreweg het meest gericht is op de eerstgenoemde punten.

Op deze wijze laat zich vooral verklaren waarom het parlement en de politieke partijen zich eigenlijk slechts voor herverdelingsvraagstukken interesseren. Alleen deze zijn namelijk controversieel. Zo is het ook begrijpelijk, dat de volkshuisvestings- en huurpolitiek niet in de eerste plaats handelt over het verkrijgen van een zo groot mogelijke woningvoorraad, doch over de verhouding tussen woningwetwoningen, premiewoningen en vrije woningen en over het gebruik van de huren als herverdelingsinstrument.

Dit voorbeeld maakt ook duidelijk dat de economische politiek door het zich blind staren op het herverdelingsaspect wel eens het hoofddoel uit het oog verliest. Om te kunnen voldoen aan de behoefte aan politieke tegenstellingen en debatten worden dus niet alleen ondergeschikte punten opgeblazen, doch soms ook aangelegenheden van wezenlijk belang vervormd tot herverdelingskwesties. Het eerste is grotendeels een onschuldige bezigheid, doch het tweede kan men niet ongestraft doen, zoals de gang van zaken bij de woningvoorziening leert.

Politieke partijen ²⁾.

Schematisch gezien zouden de doelstellingen van de economische politiek van de politieke partijen moeten komen. Deze nemen immers het initiatief tot het formuleren van programma's, waarmee zij voor de kiezers verschijnen. De verkiezingsuitslag geeft aan, welke partijen, en dus welke doelstellingen, door de kiezers worden gerefereerd, en bij de kabinetsformatie zal dat de belangrijkste richtlijn voor het regeringsprogramma zijn. In werkelijkheid gaat het niet zo schematisch. Allerlei doelstellingen komen van elders: van belangengroepen, ministers en organen van de administratie. Ook interesseren

de politieke partijen zich doorgaans weinig voor niet-controversionele kwesties. Over de punten waar het bij de economische politiek in hoofdzaak om gaat blijven zij dan ook meestal zeer vaag. Alleen over aangelegenheden van herverdeling, het aantal woningwetwoningen enz. kan men veelal zeer concrete uitspraken vinden.

Eigenlijk lopen dan ook alleen op deze punten de meningen uiteen. Een specifiek standpunt van de K.V.P. is het voortdurend uitbreiden van de kinderbijslagregeling. Hiervoor is verder niemand enthousiast, doch het wordt door de anderen om der wille van de vrede, dus als onderdeel van een compromispakket, aanvaard.

De P.v.d.A. onderscheidt zich op meer punten. Van deze partij is vooral afkomstig de visie op en het gebruik van de huren als herverdelingsinstrument. De met de corresponderende vakbewegingen verwante vleugels van de confessionele partijen staan hier dicht bij. Zo is dit ook steeds het regeringsstandpunt geweest, althans wanneer we afgaan op daden. Specifiek voor de P.v.d.A. is ook het streven, de sociale voorzieningen in belangrijke mate te financieren uit de algemene middelen, en dus meer ondergeschikt te maken aan overwegingen van herverdeling. Verder bezit deze partij als enige een uitgesproken standpunt over de collectieve bestedingen, die zij bewust wil doen toenemen. In verband met de voorgaande twee punten is verlaging der belastingprogressie aan socialis-tische kant geen doelstelling met een hoge prioriteit, zoals wel het geval is bij de andere partijen.

De scheidingslijnen tussen regeringspartijen en oppositie zijn dus vrij duidelijk. Het is daarom wel logisch dat de combinatie van regeringspartijen niet de P.v.d.A. omvat, hoewel natuurlijk anderzijds door de oppositie zelf de verschillen in het algemeen worden geaccentueerd. Duidelijk is in ieder geval dat de P.v.d.A., meer nog dan de andere partijen, de nadruk legt op herverdeling. Zij weet blijkbaar zo niet de inhoud, dan toch het klimaat van haar doelstellingen aan de anderen op te leggen en in het parlement tot boventoon te verheffen. Vandaar dat de parlementaire discussies over economische onderwerpen vrijwel geheel in het teken staan van herverdeling. Dit is ook wel verklaarbaar, want de oppositie bepaalt veelal waarover gesproken zal worden.

Goede tweede in de rangorde der herverdelingspartijen is de K.V.P., die echter, behoudens het punt van de kinderbijslag, weinig duidelijke ideeën heeft. Dit geldt ook voor de andere confessionele partijen, hetgeen begrijpelijk is met het oog op de verschillende vleugels waaruit deze partijen bestaan.

De V.V.D. ten slotte stelt de herverdeling het minst op de voorgrond. Zij drukt daardoor het minst van alle partijen haar stempel op de economische discussies. Wel zou het vooral deze partij kunnen zijn die waakt tegen het vervormen van produktie- en investeringsproblemen tot herverdelingsproblemen. Dit is echter, gezien het heersende economisch-politieke klimaat, in het algemeen een ondankbare taak.

„Merit rating” van politieke partijen?

Wat nu volgt gaat buiten het kader van de studie „Economic Policy in our Time”. Het is ingegeven door een artikel van Prof. Wemelsfelder ³⁾. Hij stelt daarin voor,

²⁾ Met uitzondering van de splinterpartijen.

³⁾ Prof. Dr. J. Wemelsfelder: „„Merit rating” van politieke partijprogramma's” in „E.-S.B.” van 24 juli 1963.

Heeft het roken nog toekomst?

Met de recente publikaties over de bezwaren van het roken, zijn deze opnieuw in de publieke belangstelling gekomen. Een dergelijke publiciteit zal ongetwijfeld een nadelige invloed hebben op het verbruik van tabaksartikelen, waarbij bovendien een verschuiving mogelijk is van sigaretten naar pijp of sigaar. Het is thans de vraag of een dergelijke reactie slechts een tijdelijk verschijnsel zal zijn.

Nu hebben zich soortgelijke omstandigheden ook reeds in 1962 voorgedaan, als gevolg van verontrustende publikaties over het teer- en nicotinegehalte van verschillende merken en soorten tabaksartikelen. Een der mogelijkheden om enig inzicht te verkrijgen in de omvang en duur van de te verwachten reactie is om het verbruik in de jaren 1962 en 1963 te projecteren tegen de ontwikkeling in het verleden. Daartoe is een analyse gemaakt van het totale verbruik van tabaksprodukten en wel voor de perioden 1923-1938 en 1952-1962. Hiertoe is uitgegaan van de beschikbare omzetgegevens van het C.B.S.¹⁾

De ontwikkeling van het volume van het tabaksverbruik is gerelateerd aan een aantal combinaties van factoren, die geacht kunnen worden bepalend te zijn voor het verbruik van tabaksartikelen. Op grond van de betrouwbaarheid van de verkregen resultaten is de hierna weer te geven vraagvergelijking gekozen, als een goed hanteerbare verklaring voor de omvang van het tabaksverbruik.

$$c_t = 251,61 \log c_{\frac{1}{2}} - 44,54 \log \frac{p_t}{p_c} - 8,45 \log \left(\frac{L_b}{Z_b} \right) - 4,13 t + 0,90 (\Delta \text{acc}_{t+1} - \Delta \text{acc}_t) - 298,23 \quad R = 0,998$$

(3 pCt.) (30 pCt.) (77 pCt.) (87 pCt.) (28 pCt.)

Met deze vraagvergelijking wordt het volume van het totale tabaksverbruik, c_t , in de eerste plaats verklaard uit de omvang van de totale consumptie, een half jaar vertraagd, $c_{\frac{1}{2}}$, de gedefleerde prijs van het roken, $\frac{p_t}{p_c}$, en een variabele die de inkomensverdeling karakteriseert. Daarvoor is gekozen de verhouding voor het beschikbare looninkomen, L_b , en het beschikbare overige inkomen, Z_b , beide een jaar vertraagd. De bij de verschillende grootheden empirisch gevonden vertragingen zijn betrekkelijk groot. Zij zijn echter gezien de vertraging van de totale consumptie door gezinnen t.o.v. L_b en Z_b wel in overeenstemming met elkaar. Daarnaast is een sprongtend, t , toegevoegd, waarmee de verandering wordt weergegeven, die het roken na een tijd van oorlog en distributie heeft ondergaan.

Ook is rekening gehouden met de invloed van verhogingen in de tabaksbelastingen op de voorraden. Vooruitlopend op een dergelijke verhoging zal de groot- en kleinhandel, evenals ook de consument, de beschikbare voorraad vergroten. Deze voorraden zullen na het ingaan van de hogere accijns en omzetbelasting weer tot een normaal niveau worden teruggebracht. Beide mutaties komen tot uitdrukking in het gehanteerde omzetcijfer. Aangezien

¹⁾ Voor de vooroorlogse periode: Statistische en Econometrische Onderzoekingen, derde kwartaal 1949. Voor de naoorlogse periode: nationale rekeningen.

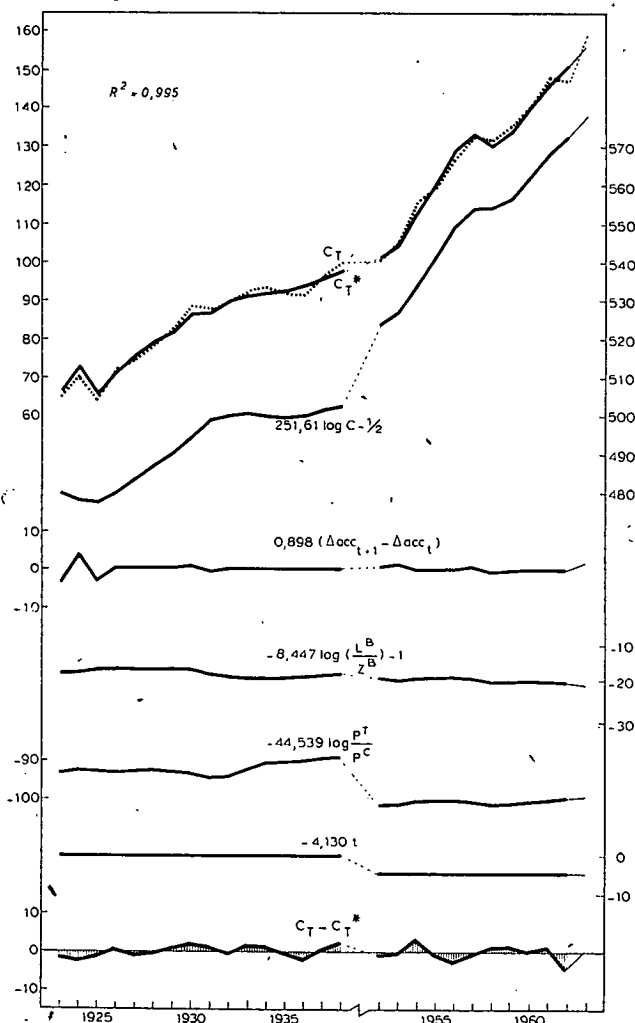
accijnswijzigingen steeds in het begin van het jaar zijn ingevoerd, betekent dit een vergroting van de voorraden in het voorafgaande jaar, waarop in de loop van het jaar weer wordt ingeteerd. Voor deze mutaties is als verklarende variabele opgenomen ($\Delta \text{acc}_{t+1} - \Delta \text{acc}_t$).

Zoals uit het hierbij weergegeven diagram blijkt geeft de vraagvergelijking een redelijke benadering van het werkelijke verbruik. De mutaties in het volume van het tabaksverbruik zijn voornamelijk voortgekomen uit de veranderingen in het totale bestedingsvolume en uit de wijzigingen in de gedefleerde prijs van de tabaksprodukten. De overige factoren zijn slechts van ondergeschikte betekenis, terwijl ten dele de invloed hiervan, gezien de hoge standaardfouten, minder betrouwbaar blijkt te zijn.

Voor het roken is de gemiddelde uitgavenelasticiteit voor beide perioden tezamen te berekenen op 1,0 en de prijselasticiteit op $-0,2$. In de loop van de jaren hebben beide elasticiteiten een niet onbelangrijke daling ondergaan, t.w.

	1923	1930	1938	1960	1962
uitgavenelasticiteit	1,70	1,24	1,09	0,78	0,74
prijselasticiteit	-0,30	-0,22	-0,19	-0,14	-0,13

Verklaring van het Nederlandse tabaksverbruik

Dit zou duiden op een sterk toegenomen verzadiging van de rookgewoonten. Uit de geringe prijselasticiteit mag men concluderen dat accijnswijzigingen het werkelijk verbruik slechts in geringe mate hebben beïnvloed in het verleden.

In 1964 ondergaat de gemiddelde prijs van tabaksprodukten een belangrijke stijging, o.m. door een verhoging (sigaretten) en het weer invoeren (sigaren) van de omzetbelasting. Wegens de geringe prijselasticiteit zou dit ceteris paribus, ook in dat jaar slechts een beperkte uitwerking hebben op het volume van het betreffende verbruik. Hiermee zou ook de positie van de schatkist bijna voor het volle pond gebaat zijn. Onder de huidige omstandigheden echter is de veronderstelling ceteris paribus waarschijnlijk geen bruikbaar uitgangspunt meer.

Sinds 1952 heeft het volume van het tabaksverbruik in Nederland een belangrijke toeneming vertoond. Slechts incidenteel is er sprake geweest van een onderbreking in deze ontwikkeling. In 1958 heeft dit verband gehouden met de minder gunstige economische toestand in Nederland. In 1962 is deze daarentegen voornamelijk voortgekomen uit de verontrustende (maar ook door sommigen aangevochten) publikaties over het uiteenlopende teer- en nicotinegehalte van de verschillende merken en soorten tabaksprodukten.

De uitwerking van deze publikaties kan nu met behulp van de vraagvergelijking worden benaderd. Dan blijkt in 1962 een autonome verbruiksdaling te zijn opgetreden ter grootte van ca. 4 pCt. van het jaarverbruik. Hiertegenover valt voor 1963 een autonome toeneming van het verbruik te berekenen met ca. 3 pCt. In dit geval zou er dus slechts korte tijd sprake zijn geweest van een van belang zijnde terugslag, terwijl de vraagvermindering op iets langere termijn te verwaarlozen is.

Deze percentages maken geen aanspraak op absolute nauwkeurigheid, aangezien zij afgeleid zijn uit de voor 1962 en 1963 blijkende verschillen tussen het berekende en het gerealiseerde verbruik. Zoals ook uit het diagram blijkt, komen er regelmatig residuen voor, die niet steeds zijn te verklaren. Echter ook uit het verloop van de maandomzetcijfers in 1962 blijkt een duidelijk verband met de doorwerking van de publikaties over het roken. Deze hebben een merkbare vermindering van het verbruik ten gevolge gehad, m.n. in april.

Met de recente publikatie van de uitkomsten van het Amerikaanse onderzoek kan de huidige roker zich echter niet meer verbergen achter de aanvechtbaarheid van de gepresenteerde cijfers, zoals in 1962 het geval is geweest. Daarbij worden de resultaten hem letterlijk „onder de neus geduwd”, nu bij deze voorlichting niet alleen gebruik wordt gemaakt van de pers, maar eveneens nadere verfijningen worden weergegeven via de beeldbuis. De invloed van laatstgenoemd middel tot communicatie is uit recente ervaringen voldoende duidelijk geworden.

Voor het verbruik van tabaksprodukten zal op korte termijn dan ook een veel scherpere reactie te verwachten zijn dan in 1962. De latere ontwikkeling zal in belangrijke mate afhankelijk zijn van de verdere berichtgeving over dit onderwerp. Wanneer het bij deze eenmalige publiciteit blijft, zal dit samengaan met een vervagen van de mentale schok, die dit alles voor de roker geweest is. In dat geval zal het omzetverloop van deze „gewoonte-artikelen” na enkele jaren weer normaal kunnen zijn.

Wanneer er daarentegen sprake zal zijn van een blijvende campagne tegen het roken, kan de toekomstige ontwikkeling niet afgeleid worden uit het vroegere verloop van deze consumptie.

¹s-Gravenhage.

J. AMELUNG.

Mens en eigendom

Wie voelt niet dat de toename van materiële welvaart een toename van onbehagen en spanning met zich voert? Wie beseft niet dat de ingeslagen weg steeds duidelijker aan het licht brengt hoe de problemen zich wel toespitsen maar niet verminderen naar gelang wij over méér kunnen beschikken en ons heer en meester kunnen wanen van het bestaan? Zeker, de opvattingen omtrent bezit zijn menigvuldig. Maar wat de doorslag geeft is niet de schoonklinkende oratie die wij ten beste geven omtrent het bezit, maar onze feitelijke relatie ermee. Met dit laatste alleen willen wij ons hier bezig houden, daar dit punt dringend opheldering behoeft.

Wanneer de mens de wereld als bezitter — of als aspirant-bezitter! — tegemoet treedt, dan zoekt hij het gegeven — wat dat ook zij — ondergeschikt te maken aan zichzelf en derhalve zijn wil aan het bestaan op te leggen. Dat geldt ten opzichte van economische goederen, alsook ten opzichte van het landschap, de vrouw, de kinderen; het geldt zelfs ten opzichte van de Almachtige. Het beschikken — kunnen — over is een onmisbaar ding willen wij onszelf als bezitter kunnen beleven; wordt dit ons onmogelijk dan beleven wij het als een inperking van onze macht, als een krenking; het bezit wordt méér en méér een formele zaak. Ook de have'loze en dakloze kan qua innerlijke gesteldheid wel degelijk bezitter zijn, wanneer namelijk

zijn belevingswereld bepaald wordt door het bezitsaspect van het leven, wanneer hij gericht is op *hebben*.

Zeer kernachtig wordt dit getekend in een gesprek van een Russische monnik met een Duits intellectueel, welk gesprek plaatsvond op de berg Athos. De Rus informeert hoe het in het vaderland is. Nadat de vraag uitvoerig beantwoord is, komt de bezitloosheid ter sprake, hetgeen de Rus doet zeggen: ziet u, men kan wel de gelofte afleggen, maar een gelofte en het streven dat eraan ten grondslag ligt, maakt een mens nog niet vrij! Sprak ik immers niet over het vaderland? Zo ik de vrijheid had gehad welke ik begeer was dit mij niet overkomen, daar ik dan slechts het éne Vaderland gekend had; maar wij allen leven met bezit in enigerlei vorm, ook als wij heremieten zijn geworden ¹).

Maar ook het omgekeerde geldt: de formeel bezitloze kan bezeten blijken van hetgeen hem niet toebehoort, terwijl hij die het bezat er innerlijk vrij van bleef. Het moge toegelicht worden aan een vertelling van twee Zen-monniken, die een rivier wilden oversteken. Op het ogenblik dat zij afdaalden naar de rivierbedding kwamen zij een jong meisje tegen dat hen aansprak en zeide dat het haar

¹) Bij: Erhart Kästner: „Der Studententrommel vom heiligen Berg Athos”, Insel Verlag 1956.

onmogelijk was gebleken de rivier over te steken daar het water de laatste uren snel gewassen was. De ene monnik — de situatie van de rivier overziende — stelde haar voor haar dan over te dragen. Op zijn schouders droeg hij haar over. Aan de andere oever gekomen scheidden hun wegen, en de monniken zegen lange tijd. Toen zeide de andere monnik: „Vind ge het gepast als monnik de eerste vrouwe op de schouders te dragen?“. Waarop de eerste monnik het onthullende antwoord gaf: „Ik heb haar gedragen, gij draagt haar nóg!“. De formele benadering geeft ook hier de situatie fundamenteel vertekend weer, zoals zo vaak. Denk u eens in wat een ooggetuige voor een rechtbank verklaard zou hebben en hoe vrijuit schijnt te moeten gaan degenen die wel allerminst vrijuit gaat!

Wat roept onze bezitsdrang op? Is dat niet ons pogen het bestaan te verbeteren en te rekken, een accommodatie te scheppen waardoor het genoeglijker toeven wordt in het leven? Betekent het niet een zich dekken tegen eventualiteiten, tegen de dag van morgen en de komende jaren daarenboven? Men kan voor zichzelf toegeven dat men dit doet, zonder nochtans bereid te zijn het na te laten. Hetgeen hier uiteengezet wordt dient echter allerminst om mensen tot een bepaalde krampachtige en moraliserende koers te bewegen — een soort beter leven met kans op beloning na afloop — integendeel; moge de voosheid van een dergelijke levenswandel doorzien worden! Maar het is dringend nodig dat er verheldering komt in de ondoorzichtige situatie van ons met ons bezit, want wel kunnen wij het bezit als vanzelfsprekendheid postulieren, maar het problematisch karakter van ons bezitten is daarmede allerminst doorzien en nog minder opgelost. In ons vergaren van goederen is een sterke afweer van het door ons als negatief beleefde, een elimineren van het ongewisse. Bezit is de muur om onze hof en de hofstede is de muur om onszelf, ten einde „de ongunst der tijden“ buiten te sluiten zoveel als maar doenlijk is.

In tegenstelling tot hetgeen gemeenlijk wordt gesteld is het essentiële van bezit niet of het persoonlijk bezit dan wel collectief bezit is, maar essentieel is hetgeen wij er — al dan niet — aan ontleen. Bestaan wij pas in zoverre wij hebben, of is het zo dat ons hebzuchtig streven ons in feite steeds sterker isoleert van het leven zelf? Dit is niet een vraag die uiting is van een behoefte tot bespiegeling. Waarlijk, het is niet de tijd om in beschouwing te spelen, daar de nood stijgt en alleen het essentiële verantwoord kan worden. De tijd dringt; versleten blijkt al hetgeen gemeengoed werd geacht en naarmate de algemene nood stijgt wordt de vraag naar de redding urgenter. De oplossing van de beklemming der overdaad is niet een ascetische levensontkenning, want deze is slechts techniek, gevel en bravuur, geen weerspiegeling van innerlijk onttecht zijn. Wij zoeken vrijheid altijd in zichtbare conditioneringen, hetgeen voor de insider slechts de wezenlijke onvrijheid toont.

Toen eens een gelovig Moslim gevangen gehouden werd, jaren lang, omdat hij de veruiterlijking en ongeestelijkheid van het godsdienstig patroon had gesignaleerd, wilde men hem uiteindelijk dan toch maar de vrijheid hergeven. Maar wie beschrijft de verbazing van de machthebbers wanneer de zogeheten gevangene de wedervraag stelt: „Maar vrijheid kunt u mij toch niet geven? Ik ben niet onvrij geweest in de jaren dat ik hier toefde“. En in onze dagen begint Jean Paul Sartre een opstel met de alleszins kernachtige woorden: „Jamais nous n'avons été plus libres que sous l'occupation allemande“ (La république du silence). Maar het schijnt voor onze oren een paradox, een onzakelijke

en onrealistische uitspraak te zijn. Wij blijven liever met beide benen op de grond, menen wij, niet beseffend dat de grond waarop wij ons bestaan funderen telkenmale een moeras bij uitstek blijkt te zijn!

Lang meenden wij dat de mensen leden aan het ontberen van hetgeen wij het goede achtten. Zeker, er wordt veel geleden. Laten wij alleen maar aan de honger denken die tweederde der mensen treft. Maar vergissen wij ons vooral niet omtrent de ondermijnende betekenis van het vele voedsel dat in de welvaartslanden geconsumeerd wordt. Waarlijk niet alleen om de overvoeding en zijn levensdodende consequenties, bovenal om de giftige illusie van leven dat zich uit overvloed overvloedig zou laten distilleren! Naarmate het leven méér en steeds openlijker en vollediger tot jachtterrein wordt, mag men het wagen met scherp te schieten, men behoeft niet meer — noch voor zichzelf, noch ook voor de anderen! — doen en laten te verhullen.

Toch is het wel exceptioneel wanneer in de dubbelhartigheid en gerzucht iemand uitsprekt wat en gros getolereerd en geschraagd wordt door onze samenleving, uitspraak welke en passant wel overduidelijk de verregaande schijnheiligheid van een Eichmannproces toont. Lewis Mumford schrijft in zijn boek „The morals of extermination“: „In principle, the extermination camps where the nazis incinerated over six million helpless Jews were no different from the urban crematoriums our air-force improved in its attacks by napalm bombs on Tokyo. By these means in a single night, we roasted alive more people than were killed by atom bombs in either Hiroshima or Nagasaki. Our aims were different, but our methods were those of mankind's worst enemy“. Maar zolang het biologische leven niet rechtstreeks en zichtbaar ondergraven wordt mag men de medemens gerust tot doelwit van het offensief maken. Men doet dit uitsluitend om de omzet te vergroten, vaste voet te krijgen in een afzetgebied, het huidige produktieniveau te verhogen ofwel een breder basis te creëren.

Maar al deze motieven, hoe praktisch nuchter en zakelijk ook, hebben niets te maken met onze verantwoordelijkheid tegenover de medemens. Deze verantwoordelijkheid wordt al opmerkelijk hoog opgenomen wanneer gesteld wordt: wij moeten onze mensen aan het werk houden. Dan wordt evenwel niet gezien — wat reeds lang voor het begin onzer jaartelling werd geboekstaafd — dat elk mens onze naaste is, en selectie wel gebruikelijk is maar niet getuigt van bewegelijkheid voor de medemens als zodanig. Hetgeen „bedenklijk autarkisch streven“ heet bij onze „afzetgebieden“ (let wel, men spreekt dan niet van *mensen* die artikelen van *ons* kopen) kon in het eigen land aanleiding zijn tot slagzinnen als „koop Nederlandse waar, dan helpen wij elkaar“, echt leuk broederschapsgedoe, maar vooral exclusief!

Het meest banaal is het christelijke jammergezicht van hen die van „bittere noodzaak“ reppen; onder deze vlag voer immer het vuige verraad aan de medemens, omdat de zelfhandhaving gewettigd heet en bovendien de verlanglijst staat. Wij dienen te beseffen, dat wij niet van anderen mogen verwachten waartoe wijzelf principieel niet bereid zijn. Het is geen teken van verveling wanneer psychiaters zich uiten over de absurditeiten en monstrositeiten die wij in de menselijke gemeenschap niet wensen waar te nemen, doch die alom tegenwoordig blijken. De geprikkeldheid van de vermeend deskundigen die natuurlijk van schoenmaker en leest gewagen, onthult meer besef van eigen falen dan

wel aanvaard pleegt te worden. Het is een hoogst merkwaardig fenomeen dat zoveel artsen in de na-oorlogse jaren de behoefte gevoeld hebben zich uit te spreken over de collectieve waanzin waarin wij bevangen zijn. Speciaal het aandeel van eminente Duitse medici hierin is meer dan verrassend. Eén van hen vermeldt in een brief aan schrijver dezes een uitspraak van Ortéga y Gasset in een gesprek — kort na de oorlog — met enkele Duitse vrienden: „Glauben Sie nicht, dass Sie sich in einer besonderen Lage befinden, weil bei Ihnen soviel Hauser zerstört worden sind. Dadurch ist auch der Blick freier geworden”.

Men kan dit niet met een schouderophalen afdoen, zomin men voorbij kan gaan aan de uitingen van een man als Bruno Bettelheim die vóór de tweede wereldoorlog in Dachau en Buchenwald leed en nadien in Amerika werkte. Bettelheim zegt in de inleiding van zijn boek „The informed heart”: „But now that we are freer to enjoy life, we are deeply frustrated in our disappointment that the freedom and comfort, sought with such deep desire, do not give meaning and purpose in our lives”. Alsook: „we abid restless in the midst of plenty”. Onze blik is verblind door die feiten die als vanzelfsprekendheden en axioma's in ons gegrift werden. Hoe meer wij geloven in het goed recht van „ons vak”, hoe meer wij ons vastklampen aan die premissen van dat vak, en de vakvisie met de werkelijkheid zelf gaan verwisselen. Zo goed de betekenis van de sterren niet te verwisselen valt met de exacte gegevens omtrent de sterren, zo dient men ook bij de vraag van mens en eigendom niet uit te gaan van hetgeen de economie, of „een” economie, daaromtrent vaststelt, maar van de mens, de levende mens met zijn diepe hunkeringen en zijn onpeilbare verlangens.

Er ligt een zeer merkwaardig verband tussen ons tijds-beleven en de bezitsbehoefte. Omdat en zolang de tijd een egaal en exact gegeven is, zonder rechtstreekse persoonlijke relatie met mijn leven, zal het houvast gezocht worden in pantsering tegen de onzekerheden. De grilligheden en onberekenbaarheden zullen negatief gewaardeerd worden; wij zullen streven naar egalisering en continuïteit. Want wij dulden alleen noodgedwongen een ongewisse tijdswerking in het bestaan; het streven is erop gericht die vervlakking te verkrijgen die met berekenbaarheid en overzichtelijkheid hand in hand gaat zonder dat wij zien dat een dergelijk bestaan niets meer met leven uitstaande heeft, daarentegen alles met steriliteit! Uit wantrouwen t.o.v. al hetgeen wel eens zou kunnen gaan gebeuren moeten wij voorzien zijn van die apparaturen die beveiliging beloven „voor het geval van brand”. En hen die geen voorzorgsmaatregelen treffen kunnen wij gemeenlijk slechts bezien als parasieten van de maatschappij, onverantwoordelijken die op de bonnefooi leven, zonder dat wij echter beseffen dat „bonne foi” geen goedgelovigheid en nog minder onnozelheid is, maar dat „waagstuk”, dat ons kansen biedt waar de logica slechts afwezigheid van kans constateert.

De tijd is voor ons verworden tot een willekeurige reeks momenten; in plaats van hem tegemoet te treden als geschenk, maakten wij hem tot de onverbiddelijke klokke-tijd, kil en dood. Waar kilheid en doodsheid rondwaren gorden wij ons aan, want — hoewel wij dit alles zelf ontketenden — gedogen wij het niet. Onberekenbaarheid van gebeuren wordt niet verstaan als oproep tot openheid, niet als appèl om het schijnbaar ongewisse moedig tegemoet te treden, maar werd opgevat als bittere noodzaak om te knevelen, hetgeen wij dan kies maar onwaarsachtig reguleren noemen. Wij hebben de eigen optiek verabsoluteerd, hetgeen bete-

kent dat *wij* geen zin aan het leven toekennen wanneer wij deze niet *zien*. Wij wanen ons heer en meester, maar zien niet dat onze waan groter en krankzinniger is dan van één van hen die wij als waanzieke geïnterneerd hebben buiten deze krankzinnige wereld.

Het bezit maakt ons statisch, omdat wij geloven in vastheid en soliditeit, meetbaarheid, peilbaarheid en overzichtelijkheid. Omdat wij menen te weten wat wij in handen hebben, objectiveren wij alles, wij maken alles tot bepaalbaarheid, wij kunnen alles uitputten, vastleggen, omschrijven, definiëren, bepalen. Hoe meer de tijd zinloze reeks van minuten werd, des te meer werd de tijd ook vijand van het bestaan. Er is geen aandacht meer voor de Aandacht voor de mens, er is geen te-Zijner-Tijd, maar er is alleen klokke-tijd en t.z.t. Wij moeten ons dekken, het leven is gevaarlijk, levensgevaarlijk, er is geen heil te verwachten; laat hetgeen wij leven noemen dan ten minste geordend, regelmatig en behoorlijk zijn.

Ons Ik is de barricade die wij hebben opgeworpen tegen het leven zelf, dat ons geheel en al opeist. Er is een diep en fundamenteel verband tussen ons Ik, dat zich steeds zoekt te continueren maar zich daarin onophoudelijk bedreigd weet, en ons omgaan met bezit en tijd. Uitweg kan alleen komen wanneer de bereidheid ontstaat het Ik prijs te geven, daar juist deze verdedigingsgordel het leven thromboseert! Naar gelang de bereidheid toeneemt, lost het starre keurslijf van bezit en tijd op, daar beiden niet anders zijn dan het fata morgana waarin de mens gelooft zolang hij bevangen is door eigenmachtigheid en angst. Hierbij zij opgemerkt dat alle eigenmachtigheid angst moet oproepen, daar in de eigenmachtigheid het bestaan beperkt wordt, hetgeen altijd *in*-perking is en belemmering voor werkelijke doorstroming door die Stroom die kant noch wal kent. Reeds het grijpen naar de Appel van de Boom der Tweeledigheid is een zich toeëigenen. Daar begint de geschiedenis van de eigendom, daar ook moet men beginnen met de biografie van de angst. Bezit als af-zondering, isoleren uit het geheel, en agressie als verdediging van ons bezit, nijpende angst voor de onmacht die dreigt door duizenderlei factoren, zou dit niet de grond zijn waarin een Ik-gevoel kon wortelen en gedijen?

Is het denkbaar dat de mens zijn krampachtig graaien naar verschansing, bezit en zgn. veiligheid los zou laten? Het moge wellicht niet *denkbaar* zijn, maar het is simpelweg een feit dat het een onontkoombare *noodzaak* is. Wij immers zijn met deze doodstechnieken vergevorderd en wij hebben ons maar te realiseren dat hetgeen wij doen bij elk *individu* zonder aarzeling suicide zou worden genoemd, en terecht! Zeker, men mag erop vertrouwen en bouwen dat de Schepper van het Heelal ons niet zal laten begaan in een afbraak van het Gegevene, maar dat betekent niet dat wij *dus* niets zelf behoeven te doen. Integendeel, het betekent de oproep tot onvoorwaardelijke bereidheid present te zijn met ons hele wezen, op elk moment, hetzij het dag is, hetzij wij het nacht gelieven te noemen.

Het komt er voor ons *nooit* op aan wat de ander doet. Op één ding slechts komt het aan: wat doen wijzelf, niet als groep, maar als particulier, dat is aparte mens, één-ling. Blijven wij de krankzinnigen die wij zijn, ons met hand en tand verzettend tegen de bevrijding uit de zelfgebouwde kerkers, waar de hoogbezoldigde cipiers Eigendom en Ik heten en het hypnotisch carillon van de zich eindeloos herhalende klokke-tijd de illusie van leven biedt, blijven wij ons blind staren op de helse pijnen die dit alles zowel oproept als onderhoudt, zodat wij ons afwenden van het

eigen-lijke gebeuren: bevrijding, wat vrij-making betekent en niet anders, en verlossing waarin de ketenen voor goed losgemaakt worden?

Waar Geborgenheid levensbasis is geworden, is niet alleen de angst doorbroken, maar wijkt de illusie van de tijd. De Eeuwigheid manifesteert zich in de actualiteit van het on-eindige NU. Het is één ononderbroken present in de dubbele betekenis van geschenk en aanwezigheidsresponsie! De zeepbel van het schrikbewind verdwijnt zonder sporen na te laten wanneer de onuitsprekelijke Geborgenheid wordt ervaren. De mens zal ervaren, dat hij zich niet behoeft te bekommeren om het vergaren van goederen en wetenswaardigheden, omdat de werkelijke Levensverhouding hervonden is. De Heer is de Enige die Ik kan zeggen, de mens is Zijn Eigendom; wanneer *dit* wordt doorleefd is het leven van de mensen getranssubstantieerd tot de ononderbroken responsie van het schepsel op zijn Schepper.

Het Woord is van de Vader, Leven is gaan in het on-ervreemdbaar beleven van de onverbreekelijke band tussen Vader en kind, dat is de vervulling van het bestaan van alle mensen.

Niet het bezit van de schepselen is Realiteit, maar de Alomtegenwoordigheid van de Almachtige. Het levensgegeven is ons in bruikleen verstrekt. Het anders te hanteren betekent de verduistering (véélzeggend woord!) te continueren welke wij bij voortduring pleegden, zonder ook maar te trachten dit te doorbreken. Wij weigeren te spreken over *onze* verduistering, in plaats daarvan spreken wij over „Gottesfinsternis” of Deus absconditus, zodat onze zonde — welke is de eigengereide vast-stelling van het Bewegende — geprolongeed wordt en: tot norm verheven.

Vermochten wij in te zien hoezer elk atoom van ons lichaam reeds oneindig vele malen elders in de onmetelijkheid der Schepping dienst deed — en na ons zal doen! — hetgeen vanzelfsprekend eveneens geldt van alle bezitspartikels, wij zouden met een schok onze werkelijk krankzinnige opgeblazenheid en voorgewende onnozelheid herkennen in ons spreken over bezit en eigendom.

De mogelijkheden die in een muziekinstrument verborgen liggen, willen wij nog wel wonderbaarlijk noemen, maar wij wijken uit voor het feit, dat wij daarbij aan de periferie blijven. Het primaire en derhalve het doorslaggevend hetwelk de kwaliteit van het zichtbare bepaalt is de Harmonie der Sferen, welke bestaat onafhankelijk van elk instrument. Het instrument dat zichzelf als uitgangspunt neemt — ja, dat alreeds is stelen! — en niet de Opdracht

die gegeven wordt vanuit de Goddelijke Harmonie, zal nimmer klinken als „een goed instrument”, het zal niet door-given wat geschonken werd. Is niet de mens instrument, in het leven geroepen om een goed instrument te zijn?

Goethe sprak uit dat niet het oog het zonlicht opriep²⁾. Steeds wekte de Zon het zien in de gevoelige blindheid der materie³⁾! Durven erkennen dat alles wat wij menen te bezitten — ook de medemens die wij voor ons káretje spannen in één of ander vorm! — eigendom is van de Schepper en Zijn kinderen in bruik-leen gegeven, betekent losgemaakt worden van de waanbevangenheid, verscheuring van het Maya; dit uit zich in een fundamentele wijziging van de relatie tot het stoffelijke en de tijd. Pas dán kan de ontmoeting met de ander ten volle aan zijn inherente zin beantwoorden. Pas dán blijkt werkelijk de betekenis van de evennaaste.

De vraag is: zullen wij voortgaan in ons koortsig streven ons te verschansen, verweren, verrijken; zullen wij de ander in de een of andere vorm in onze macht zien te krijgen — hetzij als goede maatjes-zijn-met — door hem broeder dan wel kameraad te noemen! — hetzij door een contractuele verhouding met hem aan te gaan, waarbij de clausules oneindig veel belangrijker blijken dan het feit dat het per saldo en ten slotte toch een mens is. . . . — of zullen wij het wagen te leven in Gods Naam, en het zo ook wagen met die ander. Wij moeten onszelf herkennen als bezeten mensen die met de stenen van het bezit en het cement van de angst een trots kasteel bouwen dat in feite niet anders dan levensafweer en wezensverraad demonstreert voor hen die kunnen zien. De muren van de zelfhandhaving — welke trieste vertoning dan aangemerkt pleegt te worden als „ons goed recht” — zullen gesloopt moeten worden.

Slopen is een beslist niet vriendelijk, goedmoedig of lieflijk gebeuren. Maar zoals de anonieme Jood eerst door de rovers in hoogste mate geteisterd moest worden voor en alear hij open werd voor de zin van het contact met de Samaritaan, zo zal de door levensangst bezeten mens door aardbevingen en crises moeten leren het Pad te vinden, en te gaan. Adieu betekent niets anders dan: Ga met GOD!

Rotterdam.

R. FENTENER VAN VLISSINGEN.

²⁾ Wár nicht das Auge sonnenhaft, wie könnten wir das Licht erblicken, lag nicht in uns des Gottes eigene Kraft, wie könnt' uns Göttliches entzücken.

³⁾ J. W. Kaiser in „Geboorteweën van de nieuwe mens” alsook in „Levensopgang”, beiden uitgegeven bij Servize, Den Haag.

Europa-bladwijzer

No. 23

Algemeen.

Aangezien de uitgave van de volledige rapporten van het in april 1963 te Keulen gehouden congres over 10 Jaar Rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen nog wel enige tijd op zich zal laten wachten, worden hier nog enige min of meer uitvoerige verslagen vermeld (in S.E.W. 1963, blz. 285-288 verscheen eveneens een verslag). Günther Kohlmanns overzicht in het *Monatschrift für Deutsches Recht*, 1963, blz. 560-561 is goedgeleesd gewijd aan de door Prof. Zweigert tijdens de slotzitting van het congres geuite kritiek. Een kritiek, die overigens door lang niet iedereen gedeeld werd. Wij noemen hier enkele van zijn voornaamste bezwaren: te korte zittings-

duur van de rechters; rechtspraak in slechts één instantie; ontbreken van de zgn. „dissenting opinions”; te beperkte mondelinge behandeling en onvoldoende procedure voor de bewijsvoering. Manfred Zuleeg — evenals Kohlmann assistent aan de Keulse universiteit — gaf een zeer beknopte samenvatting in de *Juristenzeitung*, 1963, blz. 419-420. Ten slotte gaf Günter Hess een wat vollediger overzicht van dit congres in het *Europa Archiv*, 1963, blz. 497-502. Hij wijdde met name aandacht aan de discussies over de verhouding van gemeenschapsrecht tot nationaal recht, de positie van het Hof als constitutionele rechter en aan de vraag welke wijzigingen zouden moeten plaatsvinden in de bepalingen betreffende de rechtsbescherming.

Het is een verheugend verschijnsel, dat de algemene juridische vakbladen van de E.E.G.-landen in toenemende mate belangstelling tonen voor het gemeenschapsrecht. Vermelden wij een vorige maal het voornemen van het Belgische *Journal des Tribunaux* om regelmatig overzichten van het Europese recht te publiceren, thans heeft ook de *Neue Juristische Wochenschrift* haar lezers ieder kwartaal een kroniek over het gemeenschapsrecht in het vooruitzicht gesteld. Het nummer van 19 september 1963 (blz. 1713-1721) begint met beschouwingen van *Prof. Dr. Hans Peter Ipsen* over het actieprogramma van de E.E.G. voor de tweede etappe en van *Dr. Gert Nicolaysen* over een aantal rechtsvragen, dat zich in de laatste tijd heeft voorgedaan. *Prof. Ipsen* spreekt wat ironisch over de hoofdzakelijk economisch-politieke discussie die om het actieprogramma en de reikwijdte van de daarvoor noodzakelijke „planning” is ontstaan. Voor de jurist zijn vooral de hoofdstukken over de economische en monetaire politiek van belang (VII en VIII), maar in de middelen tot verwezenlijking is juist hier het Verdrag zeer bescheiden: het zijn veelal niet bindende aanbevelingen die tot de lid-staten kunnen worden gericht op deze terreinen van werkzaamheid. Van een gemeenschapsordening op economisch en monetair terrein kan reeds daarom onder het Verdrag van Rome geen sprake zijn. *Dr. Nicolaysen* bespreekt het Van Gend en Loos arrest van 5 februari 1963 (Jur. IX, blz. 3), naar aanleiding waarvan de schrijver het loslaten bepleit van de terughouding, die Duitse rechters nog jegens de toepassing van art. 177 doen blijken. In dit verband noemt hij ook het arrest van het Bundesgerichtshof van 1 februari 1962 waarbij de uitlegging van art. 194 Euratom Verdrag aan de orde kwam en niettemin verwijzing naar Luxemburg uitbleef. Over de in het Publikatieblad gepubliceerde regelingen inzake de drie Gemeenschappen geeft de Kroniek nuttige en uitvoerige informatie. Het overzicht van *Ipsen* en *Nicolaysen* werd ingeleid door een opstel van *Prof. Ophüls* over de bronnen en de structuur van het gemeenschapsrecht (blz. 1697-1701).

In een artikel getiteld „Wirtschaftslenkung und Verfassungsrechtsschutz im Gemeinsamen Markt” (*Aussenwirtschaftsdienst* 1963, no. 6, blz. 157-161) gaat *Ehle* van de stelling uit, dat de huidige rechtsbescherming van natuurlijke rechtspersonen tegen maatregelen van gemeenschapsinstellingen onvoldoende is wegens het ontbreken van een materiële „Rechts- und Verfassungsordnung” in het E.E.G.-Verdrag waaraan deze instellingen bij het uitoefenen van hun functies gebonden zijn. Vervolgens gaat hij dan na waar de basisregels voor deze „Ordnung” te vinden zijn.

De reeds enkele jaren bestaande samenwerking tussen het „British Institute of International and Comparative Law” en het Leidse Europa-Instituut heeft thans geleid tot de uitgave van een driemaandelijks Engelstalig tijdschrift, genaamd *Common Market Law Review* (*Stevens, Sijthoff, Rothman*). Anders dan de meer algemene *Journal of Common Market Studies* zal het nieuwe blad uitsluitend gewijd zijn aan de bestudering van het gemeenschapsrecht en de invloed daarvan op de nationale rechtssystemen van de lid-staten. De verantwoordelijke redacteurs, *Prof. Dr. I. Samkalden* en *Dennis Thompson*, advocaat te Londen, zetten in hun voorwoord voor het eerste nummer, dat in juli 1963 verscheen, uiteen, dat zij zich door het afbreken van de onderhandelingen met het Verenigd Koninkrijk in januari van dit jaar, voor de vraag zagen gesteld of de publicatie van een Engelstalig tijdschrift over Europees recht nog wel zin had. Zij hebben hun plannen ten slotte doorgezet in de overtuiging, dat de behoefte aan een dergelijke

tijdschrift in deze nieuwe situatie zeker niet kleiner was geworden. Uit de inhoud van het eerste nummer — dat werd ingeleid door *Michel Gaudet* en *Lord Denning* — noemen wij bijdragen van *Prof. Donner* over „National Law and the Case Law of the Court of Justice of the European Communities” (blz. 8-17), van *Deringer* over de competentieverdeling tussen nationale en gemeenschapsautoriteiten bij de handhaving van het E.E.G.-mededingingsrecht (blz. 30-41) en van *Kenneth Johnston* over de ontwerp-conventie voor een Europees octrooi (blz. 58-78). Het tweede nummer bevat o.a. artikelen van *Olmi* over het stelsel van de landbouwverordeningen (blz. 118-148) en van *Van Benthem van den Bergh* over de nieuwe associatie-overeenkomst met de Afrikaanse staten (blz. 156-183), alsmede kortere bijdragen van *Prof. H. Drion* over „Restraint of Buyer's Freedom under Article 85” (blz. 148-156) en van *Prof. W. L. Haardt* over de inbreukactie in de ontwerp-conventie over het Europees patentrecht (blz. 202-210). Behalve artikelen bevat het tijdschrift vaste jurisprudentie, wetgevings- en literatuurrubrieken.

Associatie.

Een kort overzicht van de nieuwe associatie-overeenkomst met 18 Afrikaanse staten geeft *H. Brunner* in de *Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters* (1963, blz. 259-261): „Das Abkommen über die Assozierung afrikanischer Staaten und Madagaskars mit der EWG”, waarin hij erop wijst hoe belangrijk het is, dat het Duitse bedrijfsleven de door die overeenkomst geboden gelegenheid tot handelsverruiming ook metterdaad benut. Het handelspolitieke gedeelte van die overeenkomst voorziet in de voortgezette opbouw van een enerzijds uit de E.E.G., anderzijds uit de 18 Afrikaanse landen bestaande vrijhandelszone. Het voor iedere vrijhandelszone bestaande doorstromingsvraagstuk moet door middel van een oorsprongsregeling worden opgelost. De door de Commissie voor een dergelijke regeling opgestelde voorstellen voor een door de Associatierraad — binnen zes maanden na de inwerkingtreding van de overeenkomst — te nemen besluit worden eveneens in de *Aussenwirtschaftsdienst* (1963, blz. 240-241) besproken door *Dr. H. Wochensfoth*: „Warenverkehr zwischen der EWG und den assoziierten afrikanischen Staaten”. Er is niet een in procenten uitgedrukte waardevermeerdering (zoals bij de E.V.A.) als criterium gekozen, maar het vallen van het bewerkte produkt onder een andere tariefpost van de Brusselse nomenclatuur dan het ingevoerde produkt. Als aanvulling is bovendien in de opstelling van een negatieve en een positieve lijst voorzien. Deze lijsten zijn het belangrijkste onderdeel van de regeling, die bijzonder praktisch lijkt. Dezelfde schrijver heeft in Heft no. 10 (blz. 298-300) ook een korte samenvatting gegeven van de recente associatie-overeenkomst van de E.E.G. met Turkije.

Hof van Justitie.

De jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen blijft onderwerp van vele, dikwijls belangwekkende, beschouwingen. In *The American Journal of Comparative Law* (Vol. 12, no. 1, blz. 21-40) schreef *Peter Hay* (University of Illinois, een van de medewerkers aan *Stein and Nicholson's*: „American Enterprise in the Common Market”, Michigan 1961 en onlangs opnieuw met *Prof. Stein*, samensteller van een „Case-book on the Law and Institutions of the Atlantic Area”) een artikel over de „Federal Jurisdiction of the Common Market Court”. Na een beschrijving van de functie van het Hof, zoals ten onzent is gegeven door *Mr. L. J. Brinkhorst* in

Bestuurswetenschappen, 15e Jrg., no. 4, juli 1963, blz. 199-220, besprak Hay het beroep tot nietigverklaring van art. 173 en wat hij noemt „indirect charges of illegality”, waarmee wordt aangeduid de „exception d'illégalité” van art. 184 E.E.G.: het inroepen ter gelegenheid van het beroep tegen een individuele beschikking van de onwettigheid der regeling waarop die beschikking steunt. De mogelijkheden voor het beroep van natuurlijke en rechtspersonen zijn onder art. 173 E.E.G. geringer dan onder art. 33 E.G.K.S. Pogingen in twee recente zaken (resp. gevoegde zaken 19-22/62, Jur. VIII, blz. 989 en 31 en 33/62, Jur. VIII, blz. 1007) om de mogelijkheden van art. 173 en van art. 184 te verruimen zijn mislukt. Hay ging na in hoeverre art. 177 E.E.G. in dit verband voor particulieren van belang kan zijn. Ten slotte wijst hij in een afzonderlijke paragraaf op de betekenis van het gemeenschapsrecht voor de nationale rechters, die mede tot de handhaving ervan zijn geroepen.

De toekenning van tariefcontingenten voor de import van bepaalde produkten door de E.E.G.-Commissie op grond van art. 25, of de weigering om dit te doen, heeft reeds geleid tot een aantal zaken voor het Hof van Justitie (vgl. de arresten in de brandewijn- (24/62), Plaumann- (25/62) en sinaasappel- (34/62) zaken, Jur. IX/2, samengevat in S.E.W. 1963, blz. 521). Over de wijze waarop dit systeem van tariefcontingenten in de E.E.G. functioneert, heeft Günther Wurms een inleidend artikel geschreven in *Aussenwirtschaftsdienst* 1963, blz. 257-259. Dr. Bülow heeft in ditzelfde tijdschrift (blz. 243-246) de uitspraak van het Hof van 15 juli 1963 in de Plaumannzaak becommentarieerd. De zaak betrof een weigering van de Commissie om aan Duitsland een zeker tariefcontingent toe te kennen voor de import van clementines. Eiseres, een Duitse importfirma van clementines, werd zowel in haar beroep tot nietigverklaring als in dat tot het toekennen van schadevergoeding niet-ontvankelijk verklaard. De noot van Bülow geeft een goed inzicht in de voorwaarden waardoor het beroepsrecht van particulieren in de E.E.G. beperkt wordt. Bülow heeft eveneens de in juli gewezen zgn. brandewijn- (zaak 24/62) en sinaasappel- (zaak 34/62) arresten van een uitvoerige noot voorzien (*Aussenwirtschaftsdienst*, 1963, blz. 276-281). In beide zaken had de Duitse Bondsrepubliek een klacht tegen de Commissie aanhangig gemaakt wegens het onvoldoende toekennen van tariefcontingenten ex art. 25 lid 3. Het zou te ver gaan om hier de interessante opmerkingen van Bülow op de voet te volgen. Wij wijzen alleen op zijn schets van de economische achtergrond van deze geschillen waarin hij de Commissie in sterke mate protectionistische tendenties verwijt bij haar politiek op het gebied van de tariefcontingenten en de schorsing van de heffingen van rechten — een niet geheel gerechtvaardigd verwijt, naar het ons voorkomt.

Vestigingsrecht.

De *Aussenwirtschaftsdienst* 1963 (blz. 221-225) bevat een artikel van Dr. H. Arnold over de harmonisatie van vennootschapsrecht in de E.E.G. De vraag, of een volledig uniform vennootschapsrecht onmisbaar is voor het goed functioneren van een gemeenschappelijke markt, beantwoordt hij ontkennend. Coördinatie is volgens hem voldoende, waarbij hij wijst op de situatie in de Verenigde Staten en Canada, waar de wetgevingen van de verschillende deelstaten en provincies onderling afwijkingen vertonen. Ten slotte beschrijft hij de voor- en nadelen die verbonden zijn aan een Europees vennootschapsrecht, dat zou bestaan naast het nationale recht van de E.E.G.-landen.

Over de noodzaak van harmonisatie op een geheel ander terrein schrijft Mr. P. E. P. H. Berckx in het *Tijdschrift voor Overheidsadministratie*, 1963, blz. 302-315. Hij bespreekt de problemen die zich voordoen op het gebied van de onderlinge erkenning van buitenlandse diploma's en titels met name in België. Internationale voorschriften op dit terrein vindt men in de drie Europese Conventies van Parijs tot stand gekomen in het kader van de Raad van Europa, resp. in 1953, 1956 en 1959 en in art. 57 van het E.E.G.-Verdrag. Hij geeft een beschrijving van de uitwerking, die in België aan deze bepalingen gegeven is door middel van bilaterale akkoorden. Daarbij constateert hij, dat in België nog tal van barrières moeten worden overwonnen, voordat volledige gelijkstelling verwezenlijkt is.

Patentrecht.

De ontwerp-Conventie voor een Europees octrooirecht heeft reeds talloze reacties in de vakliteratuur opgeleverd. In Nederland is door C. J. de Haan (*Bijblad Industriële Eigendom*, 1963, blz. 110-114) de publikatie van het voorontwerp de belangrijkste gebeurtenis op het gebied van de industriële eigendom in 1962 genoemd. Deze auteur geeft een korte bespreking van het ontwerp, in het bijzonder betreffende de octrooiverlening, de nietigverklaring, de handhaving, de omvang van het uitsluitende recht wat betreft de juridische aspecten; Ook aan de economische aspecten, met name de integrale bescherming en de dwanglicenties, schenkt hij aandacht. Ten slotte bespreekt hij een zaak welke juridisch en economisch stof doet opwaaien, nl. de vraag wie aanspraak kan maken op de verlening van het Europees octrooi. Het voorontwerp doet hier geen keus. Het stelt — omdat eensgezindheid in de boezem van de werkcommissie niet bereikt kon worden en deze vraag als van principiële aard aan een nadere beslissing van de regeringen moest worden voorbehouden — naast elkaar twee alternatieven. Enerzijds: iedere ingezetene van de bij het Unieverdrag van Parijs aangesloten staten, anderzijds: alleen de ingezetenen van de zes Europese verdragsstaten kunnen het Europees octrooi aanvragen. Volgens De Haan zou de tweede oplossing indruisen tegen het Unieverdrag van Parijs aangezien volgens dit verdrag de aangesloten staten zich verplichten aan de ingezetenen van de overige verdragsstaten dezelfde bescherming te verlenen welke zij aan hun eigen onderdanen verlenen (art. 2).

Van Amerikaanse zijde is eveneens bezwaar tegen een mogelijk beperkte verlening geuit, o.a. door David L. Ladd in *Propriété Industrielle*, 1963, blz. 124-128 en in *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, Ausl. und Internat. Teil*, 1963, blz. 337-341. Daarentegen is Prof. R. Plaisant (*Recueil Dalloz*, 1963, blz. 195-202) van mening, dat een beperkte „accessibilité” niet in strijd zou zijn met het Verdrag van Parijs. Bovendien acht hij deze hele vraag van minder betekenis nu immers „vreemdelingen” door middel van dochterondernemingen in de E.E.G.-landen het Europees octrooi in elk geval zouden kunnen aanvragen.

In een artikel, dat voornamelijk aan de procedurele aspecten van het eventuele Europees octrooi is gewijd, pleit R. Ch. Noyen in de *Propriété Industrielle*, 1963, blz. 153-155 voor officiële erkenning van het beroep van octrooigemachtigde. In ditzelfde nummer (blz. 155-158) betwijfelt C. M. R. Davidson of een alle E.E.G.-landen omvattend Europees octrooi wel zo gewenst is. Hij acht het minder juist, dat het octrooirecht dienstbaar wordt gemaakt aan de doelstellingen van de E.E.G. inzake het vrije verkeer van goederen en zag liever dat het voorontwerp een universele opzet had waarbij alle landen van het Unieverdrag

van Parijs in de gelegenheid worden gesteld zich aan te sluiten en hun gezichtspunt t.a.v. het ontwerp kenbaar te maken.

Harmonisatie van wetgevingen.

Een van de meest ingewikkelde en tegelijkertijd minst spectaculaire onderwerpen van gemeenschapsrecht is ongetwijfeld dat van de harmonisatie van nationale wetgevingen ter verwezenlijking van de verdragsdoelinden en de uitvoeringsregelingen. Prof. Eric Stein heeft in zijn bijdrage tot de conferentie van het „British Institute of International and Comparative Law” te Ditchley Park in juni 1963 de verschillende aspecten van dit probleem nader aan een onderzoek onderworpen. Hij noemde de voornaamste functie van deze harmonisatie als „precisely to help remove disparities between the national laws of the member States

in ... (those areas) of law where the disparities obstruct trade and interfere with competition and make the formation of common policies difficult”. Deze activiteiten worden slechts gedeeltelijk gedekt door de algemene bepaling van art. 100 E.E.G. Sommige activiteiten vallen onder speciale voorzieningen, zoals bijv. art. 27 (douane-wetgeving), artt. 54(3), 56(2), 57(2) (toegang tot zelfstandige beroepen), artt. 95-99 (belastingen), art. 112 (exporthulp aan derde landen), artt. 117-121 (sociale wetgeving) en art. 220 (speciale onderwerpen) en soms zelfs is door geen enkele verdragsbepaling in harmonisatie voorzien. Prof. Stein heeft al deze activiteiten beschreven als de spreekwoordelijke ijsberg waarvan alleen het topje te zien en het grootste deel ondergedompeld is in een labyrint van voorbereidende werkzaamheden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

AANTEKENING

Het Centraal Economisch Plan over 1964

Na de loonexplosie was er reden om met grote belangstelling het „Centraal Economisch Plan 1964” tegemoet te zien. Vooruitlopend op een volledige publikatie omstreeks eind maart a.s., verscheen onlangs een *samenvatting* in stencilvorm. Hiervan wordt in het onderstaande, voornamelijk van het gedeelte over 1964, een vrij uitvoerig resumé gegeven.

De schets van het beloop in 1963 werd in de C.P.B.-publikatie besloten met de opmerking dat het jaar als geheel over het algemeen nog als betrekkelijk evenwichtig kan worden gekenschetst. Zulks geldt echter met één belangrijke uitzondering, namelijk de situatie op de arbeidsmarkt. Daar stegen de spanningen in het najaar wederom tot zeer grote hoogte, terwijl voor de afzienbare toekomst nauwelijks een verandering mocht worden verwacht. Onder deze omstandigheden dreigde het georganiseerde bedrijfsleven zijn greep op de loonvorming geheel te verliezen.

Uitgangspunten ramingen 1964.

Bij de loononderhandelingen in de Stichting van de Arbeid, die in de herfst van 1963 plaatsvonden, stond voorop, dat dit laatste diende te worden voorkomen. Er werd dan ook besloten tot een forse verhoging van het officiële loonpeil, terwijl tevens andere maatregelen werden beraamd om de zwarte loonvorming tegen te gaan. Daarnaast werd de mogelijkheid geopend om tot verlenging van de vakanties over te gaan, en werd overeenstemming bereikt over de invoering van een minimumloon ¹⁾.

Gegeven de overloop uit 1963, een compensatie voor een huurverhoging, een (geringe) toeneming van de sociale lasten en enige incidentele mutaties zou dit akkoord — dat door de regering werd goedgekeurd — ook bij een zeer strikte interpretatie, in ieder geval reeds geleid hebben tot een accres van de gemiddelde loonsom per werknemer met 12 à 13 pCt. Ten tijde van de afsluiting van de berekeningen voor dit plan leek het echter waarschijnlijk, dat het genoemde cijfer zou worden overschreden. Op grond van de thans bekende gegevens is voorschijnlijk een accres van de gemiddelde loonsom per werknemer in de bedrijfensector van 15 pCt. aangehouden ²⁾. Deze raming

¹⁾ Opvallend is o.i. dat geen woord wordt gewijd aan een structureel te laag kosten- en prijspeil en aan de relatie van breedte- met diepte-investeringen: twee aspecten, waaraan door de meerderheid van de S.-E.R. groot gewicht is toegekend bij het verklaren van de oorzaken van de arbeidsmarktspanningen.

²⁾ In de tabellen is een cijfer van 16 pCt. vermeld. Het verschil hangt samen met, niet statistisch-technisch tot de loonsom behorende, uitkeringen uit het vorstverletfonds.

TABEL 1. Kerngegevens over drie jaren

	1962	1963	1964
	mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in pCt.		
Veronderstellingen (1963, 1964)			
Loonsom per werknemer (bedrijven)	7,5	8	16
Loonsom per werknemer (overheid)	10,6	10	20
Wereldinvoer a)	7	8	9
Materiële overheidsconsumptie (nominaal)	14,9	8	4
Bruto investeringen door de overheid (nominaal)	16,4	9,5	8,5
Invoerprijspeil	-0,5	1,5	1,5
Resultaten (1963, 1964)			
Volume particuliere consumptie	4,2	6	6,5
Volume bruto investeringen in bedrijven (vaste activa)	2,6	6,5	13
Volume goederenuitvoer	6,9	7	6
Volume goedereninvoer	4,9	9,5	12
Volume bruto nationaal produkt	2,7	4,5	5
Productievolume in bedrijven	3,5	4	6
Prijspeil particuliere consumptie	2,7	3,5	7
Prijspeil investeringsgoederen (bedrijven)	2,2	4	4
Prijspeil goederenuitvoer	-0,6	1,5	1
Arbeidsproductiviteit in bedrijven b)	1,9	2,5	4,5
Saldo lopende rekening van de betalingsbalans (f. mrd.)		niveau	
	0,65	0,50	-1,00
Voorraadvorming (f. mrd.)	0,60	0,45	1,10
Werkloosheid (1.000 personen)	33	33	35 à 40
Werknemersaandeel (pCt.)	72,0	72,5	75,8
Nationale liquiditeitsquote (pCt.) c)	45,1	44,5	40,0
Besparingen in pCt. van het nationaal inkomen tegen marktprijzen	19,4	19,0	18,3

a) Gewogen naar afzetlanden.

b) Productie per werkende (dus inclusief zelfstandigen).

c) Primaire plus secundaire liquiditeiten in pCt. van het nationaal inkomen.

draagt een taakstellend karakter in die zin, dat het loonaccres in de nog goed te keuren contracten — behalve t.a.v. de bouw-nijverheid — dan lager zal dienen te liggen dan in de reeds goedgekeurde contracten.

De overheid nam met het oog op de gevaren, die dit akkoord voor de economische ontwikkeling inhield, een aantal maatregelen. Bij de Staten-Generaal werden voorstellen ingediend tot een verhoging van de indirecte belastingen op benzine en sigaretten per 1 april 1964. Voorts werd de investeringsaftrek voor gebouwde eigendommen geschorst, terwijl de vervroegde afschrijving, die in augustus 1963 reeds voor de bouwwerken was komen te vervallen, ook voor de outillage buiten werking werd gesteld. Overgegaan werd tot de temporisering van een aantal bestellingen van het Rijk. Voor de lagere publiekrechtelijke lichamen werd per 1 november 1963 een leningplafond ingesteld. De korte kredietverlening van het bankwezen aan het bedrijfs-

leven werd wederom aan banden gelegd, en, het officiële disconto werd in januari 1964 verhoogd.

Ter verruiming van de arbeidsmarkt werd voorts besloten tot een bespoediging van de voorgenomen verkorting van de militaire dienstdienst en tot een opschuiving van de aanslaggrens voor de inkomstenbelasting, terwijl de overheid een versnelde invoering van de gelijke beloning voor mannen en vrouwen bepleitte. Ook werden in het kader van het bouwbeleid maatregelen beraamd ter stimulering van de arbeidsproductiviteit.

Ten aanzien van het *prijnsbeleid* ten slotte werd in overleg met het bedrijfsleven besloten, dat de loonsverhogingen voor 5 pCt. zouden kunnen worden doorberekend (ook voor zover het loonaandeel in de handelsmarges der zelfstandigen betreffend), maar dat voor het overige gedeelte de normale regels zouden worden toegepast. Tevens werden maatregelen tegen de verticale prijsbinding aangekondigd.

Gegeven is verder voor 1964, dat de groei van de *beroeps-geschiede bevolking*, evenals in de voorafgaande jaren, groot blijft, ook al wordt dit ten dele gecompenseerd door een verhoging van de deelname aan het onderwijs. Het onderhanden werk in de bouwnijverheid is voorts bij de aanvang van 1964 relatief nog bijna even omvangrijk als een jaar daarvoor. Ten slotte is rekening gehouden met de *huurverhoging* op 1 juni 1964.

Naast al deze binnenlandse invloeden zijn ook de *buitenlandse* van belang. Daarover valt in het kort te vermelden, dat de wereldinvoer, gewogen naar de geografische samenstelling van de Nederlandse uitvoer, in 1964 naar schatting met 9 pCt. zal toenemen (1963: 8 pCt.). Tegenover een minder groot vraag-acces uit Frankrijk en Italië staat namelijk een verbetering van de uitvoermogelijkheden naar West-Duitsland en de Angelsaksische landen. Het invoerprijspeil zal naar schatting blijven stijgen, en wel met 1½ pCt., dus iets meer dan het accres van het concurrerende uitvoerprijspeil, dat op 1 pCt. is geraamd.

Ten slotte blijft bij deze opsomming van de uitgangspunten voor de ramingen voor 1964 niet onvermeld, dat er is uitgegaan van normale weersomstandigheden — hetgeen de mutaties voor 1964, in verband met het ongunstige weer in 1963, positief beïnvloedt — en dat het effect van de vakantieverlenging in 1964 op de produktie ten dele wordt gecompenseerd door een groot aantal werkdagen in dat jaar ³⁾.

In hoge mate bepalend voor het algemene beeld van 1964, dat op grond van de uitgangssituatie en de nieuwe impulsen wordt verkregen, is het snelle accres van de *binnenlandse bestedingen*. Zowel de consumptie — van particulieren en overheid — als de investeringen — in vaste activa en in voorraden — nemen namelijk sterk toe.

Bij de particuliere consumptie vormt de zeer grote stijging van het looninkomen de voornaamste stimulans. Daarnaast is het — veel geringere — accres van het niet-looninkomen in 1963 van invloed. Voorts neemt de gemiddelde druk van de directe belastingen, o.m. in verband met de verschuiving in de inkomensverdeling, niet toe. Deze zelfde verschuiving is er de oorzaak van, dat de consumptiequote uit het totale particuliere beschikbare inkomen een lichte stijging vertoont. De particuliere besparingen dalen dan ook naar schatting van 13,8 tot 13,3 pCt. van het nationaal inkomen. Een en ander impliceert een waardevermeerdering van de particuliere consumptie met 14 pCt.

Bij de *overheid* is het accres van de consumptieve uitgaven nog groter. Bij (in procenten van het nationaal inkomen) licht stijgende belastingbaten nemen de over-

heidsbesparingen, evenals de particuliere besparingen, dan ook relatief af. Dit hangt samen met het feit, dat de overheidsconsumptie voor een belangrijk gedeelte de vorm heeft van loonbetalingen aan overheidsdienaren. Daarbij stijgt de loonsom per werknemer in de overheidssector, o.m. in verband met de denivellerings- en pensioenmaatregelen, nog sterker dan bij het bedrijfsleven. Rekening men dit gehele loonaccres, benevens de toeneming van een aantal overheidsuitgaven in verband met de loonstijging in de bedrijvensector, tot de *overheidsimpuls*, dan is deze impuls belangrijk groter dan in de voorafgaande jaren. Wordt de loonbeweging, voor zover deze door de ontwikkeling in het bedrijfsleven is geïnduceerd, echter buiten beschouwing gelaten, dan is de totale overheidsimpuls geringer dan in 1963 het geval was. Eén van de factoren die daarbij een rol spelen, is het geringe accres van het volume van de overheidsconsumptie in 1964.

Bij de *particuliere consumptie* wordt de volumestijging mede bepaald door de prijsontwikkeling. Het consumptieprijspeil staat onder sterke opwaartse druk. Een volledig externe invloed is die van het invoerprijspeil. Daarnaast is er het effect van de maatregelen die in het kader van de E.E.G. worden genomen. Prijsverhogend werkt voorts ook een aantal door de regering aangekondigde maatregelen, zoals de optrekking van enige indirecte belastingen, de huurverhoging en de vermeerdering van de agrarische inkomens door verhoging van de richtprijzen. Ten slotte komen prijsstijgingen van een aantal produkten, zoals vlees, op de vrije markt tot stand. De invloed van al deze factoren is op 2,5 pCt. gesteld.

Daarnaast dient nog rekening te worden gehouden met de invloed van de *binnenlandse arbeidskostenstijging* op de prijzen in de sectoren diensten en industrie. Over de periode 1959-1963 kan worden geconstateerd, dat de procentuele toename van de arbeidskosten, met een half jaar vertraging, voor iets meer dan één derde in het prijs-acces van de diensten en industriële produkten kan worden teruggevonden. Ook voor 1964 is met een dergelijk verband gerekend, waarbij echter voor de „aanpassingsloonronde” van 5 pCt. per 1 januari 1964 een versnelde en ook enigszins grotere doorwerking is verondersteld. In totaal resulteert dan een consumptieprijsaccres van 7 pCt., zodat het volume van de particuliere consumptie met 6,5 pCt. zal kunnen stijgen. Uiteraard heeft de niet onbelangrijke stijging van het consumptieprijspeil voorts consequenties voor de reële vermogens- en inkomensverdeling.

De totale *investeringen van bedrijven* nemen aanzienlijk sneller toe dan de particuliere besparingen. Hierbij speelt de „technische” factor van de zowel op grond van weersinvloeden als van capaciteitsvergroting sterk expanderende bouwnijverheid een belangrijke rol. Daarnaast is er sprake van bijzonder hoge investeringen in openbare nutsbedrijven, met name in het aardgasleidingnet. Hiertegenover staat een verdere daling van de investeringen in schepen. In totaal bedraagt het accres van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa in volume naar schatting 13 pCt., bij een voortgezette prijsstijging van investeringsgoederen (4 pCt.). Daarnaast moet met een belangrijke stijging van de investeringen in voorraden worden gerekend.

De *overheidsinvesteringen* worden enerzijds beïnvloed door het (als gevolg van weersinvloeden) incidenteel lage niveau in het basisjaar, anderzijds echter door de reeds eerder genoemde beperkingen. Onder deze omstandigheden lijkt een volume-acces van 3 à 4 pCt., bij een prijsstijging van 5 pCt., waarschijnlijk.

³⁾ Zie Drs. A. M. H. Pennarz: „De produktie in 1964; een jaar met 53 loonweken” in „E.-S.B.” van 6 november 1963.

In totaal neemt het *volume van de binnenlandse bestedingen*, op grond van de bovenstaande ramingen, met ca. 8 pCt. toe. Zoals reeds eerder vermeld bedraagt het accres van de gewogen wereldinvoer zelfs 9 pCt. Op grond van deze grote stijging van de binnen- en buitenlandse vraag zal het Nederlandse produktie-apparaat, ondanks de verslechtering van de concurrentiepositie, vermoedelijk in het algemeen volledig bezet blijven. Dit betekent dat de meest schaarse produktiefactor schaars blijft, zodat geen belangrijke ontspanning op de arbeidsmarkt te verwachten is. Zulks geldt althans bij vergelijking van jaargemiddelden. Tegen het einde van het jaar is echter, zoals nog nader zal blijken, enige ontspanning niet uitgesloten.

Intussen zal het *produktie-accres*, mede in verband met de in 1963 geleden produktieverliezen, betrekkelijk groot kunnen zijn. Zo volgt op de daling van de landbouwproduktie in 1963 een herstel, en is de produktietoename in de bouwnijverheid belangrijk (11 pCt.). Op grond van de ontwikkeling van de binnen- en buitenlandse afzet zal de dienstenproduktie naar schatting met 5,5 pCt. toenemen. Eenzelfde cijfer is aangehouden voor de industrie, waarbij het beeld voor de verschillende bedrijfstakken betrekkelijk gedifferentieerd is, omdat hier en daar en zowel op de binnen- als op de buitenlandse markt veel concurrentie wordt ondervonden. In totaal zal het bruto nationaal produkt met ca. 5 pCt. kunnen toenemen.

Het verschil tussen de stijging van de nationale bestedingen en die van de nationale middelen wordt op de *betalingsbalans* afgewenteld. Bij een vrijwel ongewijzigde ruilvoet voor goederen en diensten samen resulteert een betalingsbalanstekort op lopende rekening van rond f. 1 mrd. De binnenlandse overbesteding uit zich daarbij vermoedelijk niet alleen in een verdere snelle stijging van de invoer, maar ook in een afremming van de uitvoer. Het volume-accres van de goederenuitvoer zou nog ca. 6 pCt. kunnen bedragen, dat van de goedereninvoer 12 pCt. Onder deze omstandigheden kan het effect van de verslechtering van de Nederlandse concurrentiepositie nog niet aan de hand van het feitelijk beloop van de in- en uitvoer worden bepaald, omdat het wordt overschaduwed door de invloed van de overbesteding.

Naar verwachting zullen de kapitaaltransacties met het buitenland in 1964 in evenwicht zijn, zodat uit hoofde van het betalingsverkeer met het buitenland een liquiditeitsvermindering met f. 1 mrd. optreedt. Onder de veronderstelling van een ongewijzigd monetair beleid resulteert dan, mede onder invloed van de sterke nominale stijging van het nationaal inkomen, een achteruitgang van de *liquiditeitsquote* tot 40 pCt. op het einde van 1964. Een dergelijke ontwikkeling zal, behalve een stijging van de rentestand (die reeds op het einde van 1963 was begonnen), vermoedelijk, evenals in 1957, zeer sterke monetaire spanningen doen ontstaan.

In verband met het in 1964 optredende betalingsbalanstekort is ten slotte nagegaan of de eind 1963 aanwezige reserves aan *internationale liquiditeiten* enige intering gedogen. Daarbij blijkt, dat de *reservepositie in 1963*, in vergelijking met eerdere jaren, *bevredigend kan worden geacht*, mede omdat speculatieve internationale kapitaal-

bewegingen thans beter kunnen worden geneutraliseerd dan eerder het geval was.

Tot slot is uiteraard de vraag actueel, hoe de *verdere ontwikkeling* zal kunnen verlopen. Daarbij is van primair belang, hoe groot de invloed van de binnenlandse kostenstijging op de concurrentiepositie zal blijken te zijn, zodra het effect van de overbesteding op de betalingsbalans zal zijn verminderd.

Hoe hoog de relatieve winstgevendheid van de *uitvoer* in Nederland nog is, kan niet worden berekend. Hieraan kan dus, evenmin als aan het beloop van de in- en uitvoer in 1964, een aanwijzing omtrent de Nederlandse concurrentiepositie worden ontleend. Wel kan worden vastgesteld, dat het niveau van de Nederlandse industriële loonkosten per eenheid produkt ten opzichte van de voornaamste concurrenten in de periode 1953-1958 met 15 à 20 pCt. is gestegen. Daarna trad tot 1963, globaal gezien, slechts een geringe relatieve verhoging van deze kosten op. In 1964 zal het verschil in kostenaccres echter belangrijk zijn.

Er kan derhalve niet mee worden gerekend, dat de Nederlandse export in de toekomst, na een ontspanning op de arbeidsmarkt, een spectaculaire stijging zal vertonen. Bovendien volgde ook bij de vorige ontspanning, in 1957, een dergelijke stijging niet direct; het volume-accres van de goederenexport bedroeg in dat jaar namelijk niet meer dan 5,5 pCt. Voor 1965 kan ten behoeve van een terreinverkenning een dergelijk cijfer worden aangehouden.

Een analyse van de uit 1964 op 1965 inwerkende binnenlandse impulsen leert, dat ook in dit opzicht *het jaar 1965* vermoedelijk grote gelijkenis zal vertonen met het jaar 1957. In dat jaar daalden de binnenlandse bestedingen (na correctie voor incidentele factoren). De kostenstijgingen uit het voorafgaande jaar deden namelijk het consumptieprijspeil vertraagd stijgen, hetgeen een volume-aanpassing van de particuliere consumptie afdwong. De investeringen werden negatief beïnvloed door het winstbeloop, de fiscale maatregelen en de monetaire ontwikkeling in het basisjaar. Er resulteerde een (eveneens gecorrigeerd) produktie-accres van slechts ca. 2,5 pCt., en een stijging van de werkloosheid. De ontwikkeling binnen het jaar vertoonde nog duidelijker recessieve tendenties, o.a. een toeneming van de werkloosheid met 50.000 man.

In 1965 is, bij een aanzienlijk snellere groei van de bevoelingsbevolking, een nog grotere ontspanning op de arbeidsmarkt geenszins uitgesloten. Het is daarbij nog onzeker, of deze ontwikkeling reeds tegen het einde van 1964 waarneembaar zal zijn.

Een dergelijk beloop heeft een aantal zeer belangrijke voordelen, waarvan met name het verhinderen van een loon-prijsspiraal en een herstel van de betalingsbalans kunnen worden genoemd. Aan de andere kant echter is, evenals in de loop van 1957, een ontwikkeling mogelijk, die tot een grotere ontspanning leidt dan oorspronkelijk werd nagestreefd. *Mocht in de loop van 1964 blijken dat de kans op een dergelijk verloop toeneemt, dan zou er aanleiding bestaan om te komen tot een hernieuwde afweging van de diverse economisch-politieke doelstellingen ten einde na te gaan of het geheel van de resultaten nog optimaal wordt geacht. Is zulks niet het geval, dan kan een ombuiging van het beleid worden overwogen.*

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

BOEKBESPREKING

Dr. J. A. Geertman: *Der Betrieb und der Markt*. Amerikanische Erkenntnisse in europäischer Sicht. Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, Herne/Berlin 1963, XXI + 434 blz., DM 58.

In dit werk van Geertman wordt getracht aan te geven op welke wijze de Europese ondernemers zouden moeten handelen onder invloed van de economische aaneensluiting van de Europese landen. De door groter marktomvang verscherpte mededinging en de voortgaande relatieve toename van de vaste kosten (de schrijver bespreekt de lange termijn slechts terloops) zullen naar zijn oordeel de ondernemingswinsten onder druk zetten. Geertman vraagt in dit boek daarom ook de aandacht voor de in de bedrijfs-economische literatuur ten opzichte van kostenvraagstukken zo veronachtzaamde afzetzijde van de onderneming, die naar hij duidelijk tracht te maken een rol van toenemende betekenis is gaan spelen. In de algemeen-economische

literatuur wordt deze rol bij de prijsleer besproken aan de hand van verschillende marktvormen, die door de schrijver dan ook in een aantal hoofdstukken behandeld worden. Hoewel in het tweede hoofdstuk de investeringsplanning aandacht krijgt, overheerst toch wel de prijspolitiek, waarbij vooral de korte termijn aan de orde komt.

Behalve voor de praktijk is dit werk tevens bedoeld als leerboek en het dient dan ook mede hiernaar beoordeeld te worden. Voor sommige hoofdstukken werd op ruime wijze gebruik gemaakt van hetgeen door de auteur in samenwerking met A. H. Geertman reeds was geschreven in het bekende leerboek Economisch-technische verschijnselen¹⁾. Ten opzichte van laatstgenoemd werk geheel nieuwe hoofdstukken handelen over prijsvaststelling in de Verenigde Staten (11), marktordening (12), de prijsvorming van kolen en staal (13), verticale prijsbinding in verschillende landen (15), en rekeningstelsels en economische orde (16).

¹⁾ Dr. J. A. Geertman en Drs. A. H. Geertman: „Economisch-technische verschijnselen”, deel I, 2e druk, 1957; deel II, 2e herziene en vermeerderde druk, 1962.

Abonneert U op DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

AUTOCARREIZEN

HET BETERE GENRE

3 d. Rijn-Ahr-Eifel v.a. f 82.-	8 d. Tirol-Italië v.a. f 225.-	8 d. Ardennen v.a. f 121.-
3 d. Luxemburg „ f 86.-	8 d. Zwitserland „ f 250.-	8 d. Eifel „ f 128.-
4 d. Sauerland „ f 112.-	8 d. Ital.-Dolom. „ f 253.-	8 d. Rijn „ f 145.-
4 d. 4-Landentocht „ f 115.-	8 d. Tsjechoslow. „ f 270.-	10 d. Oostenrijk „ f 171.-
5 d. Luxemburg „ f 140.-	9 d. Wenen-Salz. „ f 350.-	10 d. Gardameer „ f 240.-
5 d. Parijs enz. „ f 144.-	10 d. Riva-Venetië „ f 345.-	11 d. Oostenrijk „ f 225.-
5 d. Harzgebergte „ f 152.-	10 d. Wörthersee „ f 365.-	11 d. Montreux „ f 250.-
6 d. Zwarte Woud „ f 179.-	13-20 d. Spanje „ f 475.-	12 d. Oostenrijk „ f 262.-
6 d. Neckardal „ f 181.-	13 d. Scandinavië „ f 575.-	12 d. Adriat. Kust „ f 303.-
6-7 d. Zwitserland „ f 205.-	14-20 d. Rome, enz. „ f 535.-	12 d. Lugano „ f 315.-
7 d. Berlijn „ f 250.-	21 d. Turkije „ f 975.-	12 d. Ital. Meren „ f 318.-
7 d. Denemarken „ f 330.-	21 d. Finl.-Lapland „ f 1275.-	12 d. Merano „ f 330.-
8 d. Rijnbootreis „ f 145.-	25 d. Griekenland „ f 1320.-	13 d. Ital. Riviera „ f 335.-
Met Pasen en Pinksteren 2 d. België en Duitsland v.a. f 50.-		

STAND-PLAATSREIZEN

Alle reissommen zijn incl. reisbelasting, administratiekosten enz.,

Bij de standplaatsreizen is verlenging met 1 of meer weken mogelijk.

Prima
Hotelverzorging
Eigen Autocars
Deskundige leiding

Vraagt onze reisgids.
Keuze uit ruim 700 reizen door Europa.

Europa Express n.v.

Hoofdkantoor:
ROTTERDAM - SCHIEDAMSEVEST 59 - TELEFOON 117070 (6 lijnen)

Kantoren:
Den Haag - Wagenstraat 40 - Telefoon 117873-116693
Amsterdam - Dam 6 - Telefoon 248174 (8 lijnen)

en de plaatselijke Agenten.

Veel nadruk legt de schrijver op de betekenis van de dekking der vaste kosten uit het overschot van de opbrengst boven de variabele kosten, welke laatste naar zijn mening relatief minder belangrijk zullen worden. De grotere marktomvang na integratie leidt daarbij tot aanbod van een groter aantal bijna gelijksoortige goederen, waardoor de mededinging zal worden verscherpt. Om deze reden moet de afzet zeker zoveel aandacht van de ondernemer gaan krijgen als tot nu toe met de kosten het geval was. Deze poging in een werk van vooral bedrijfseconomische betekenis, om zoveel mogelijk de verworvenheden van de algemene leer der economie te benutten (hetgeen tot nu toe in zeer beperkte mate geschiedde), verdient onze aandacht. Mede daarom achten wij dit boek voor het bedrijfsleven van groot nut.

Een kritische kanttekening in dit verband verdienen blz. VII, waar Geertman beweert: „Da in Europa seit mehreren Jahren nun ebenfalls Käufermärkte vorherrschen“, en blz. 2, waar hij stelt: „Geht man jedoch in der freien Wirtschaft von dem Normalfall aus, dasz das Warenangebot die Nachfrage übersteigt, so liegt der Engpass des Betriebes in erster Linie nicht beim Kapital bzw. den Kosten, sondern beim

Umsatz bzw. bei der Nachfrage“. Uit beide citaten is te lezen, dat de schrijver een bestedingstekort regel acht en de bestedingsoverschotten van de na-oorlogse jaren tot de uitzonderingen rekent. Hij komt tot deze conclusie, omdat ondernemers in een aantal door hem waargenomen bedrijfstakingen felle concurrentie ondervonden. Deze feiten vinden steun bij mededelingen gedaan in vele jaarverslagen. De conclusie uit deze dus overigens juist weergegeven feiten is echter niet juist getrokken; bij een bestedingsoverschot behoeft de mededinging namelijk niet te verslappen. Voor de verklaring van felle concurrentie bij de afzet van afzonderlijke goederen dient men immers micro-economische en geen macro-economische gereedschappen te gebruiken. Deze felle mededinging is namelijk zeer waarschijnlijk toe te schrijven aan de grotere bekwaamheid waarmee weinige aanbieders elkaar om marktaandeel te lijf gaan, en niet aan een algemeen aanbodoverschot.

Helaas werden onderwerpen als liquiditeit en belastingheffing slechts aangeduid. De ondernemer kan toch lichtvaardig zijn zelfstandigheid in gevaar brengen door waagstukken, die spoedig voordeel schijnen te bieden, maar het voortbestaan van de onderneming niet waarborgen,

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten
met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

N.V. HERENKLEDINGFABRIEK v.h. GEBRS. LEVIE TE GRONINGEN

zoekt een

DIREKTIE-SEKRETARIS

Functie-informatie:

In onze meer dan 80 jaar bestaande vennootschap met vestigingen te Groningen en Leeuwarden worden uitsluitend herenkostuums en overjassen in de hoogste kwaliteitsklasse vervaardigd.

De funktionaris zal, na een ruime inwerkperiode, mede leiding moeten kunnen geven aan het financieel-economisch beheer van de onderneming, de kostprijscalculatie e.d.

Verder zal hij o.m. worden belast met de toepassing van de sociale wetten en hij zal de daarvoor noodzakelijke contacten met werkgeversverbonden e.d. moeten onderhouden.

Gedacht wordt aan een Drs.-economie, of aan iemand, die meent op grond van opleiding en praktische ervaring voor de vervulling van de functie in aanmerking te kunnen komen.

Sollicitaties te richten aan de directie der bovengenoemde vennootschap, W. A. Scholtenstraat 10 te Groningen.

omdat bijv. hoge vaste financieringslasten periodiek moeten worden voldaan. Het beeld van de verwachte rentabiliteit en liquiditeit kan voorts in veel gevallen door de belastingheffing geheel gewijzigd worden. Geertman noemt deze vraagstukken wel, maar ziet korthedshalve van een uitwerking ervan af.

In hoofdstuk 11 waagt de schrijver een zeer verdienstelijke poging om aan de hand van een zo geschikt mogelijk gekozen voorbeeld een programmeringsvraagstuk te leren zien, waarbij met het (weliswaar niet vermelde) begrip gemeenschappelijke kosten moet worden gewerkt. Terecht distantieert hij zich hier van de traditionele behandeling van de ondernemer als aanbieder van één eindproduct, welke situatie vrijwel nooit voorkomt. Helaas is bij hem op blz. 217 een verraderlijke fout binnengeslopen: bij de algebraïsche verklaring van de aldaar gegeven grafische voorstelling van het „break-even”-punt bij een meerproduktonderneming gebruikt hij de formule door hem ontwikkeld op blz. 211: deze geldt echter slechts voor een éénproduktonderneming.

Na deze opmerkingen over de hoofdzaken volgen thans nog enkele detailkwesties. Met het begrip vraagfunctie wordt soms enigszins onnauwkeurig omgegaan, hetgeen dit werk als leerboek niet ten goede komt. Zo schrijft Geertman op blz. 7: „Für die Nachfrage ist wiederum der einzelne Markt bzw. die Marktform entscheidend”.

Op blz. 72: „Die Nachfragekurve ergibt sich aus Veränderungen der Nachfrage, die auf verschiedene Faktoren zurückzuführen sind”. Op blz. 76: „Bei sehr hohen Preisen wird die Nachfrage elastisch”. De afzetcurve (blz. 77) meent hij micro-economisch, de collectieve vraagcurve macro-economisch, te moeten noemen.

Op blz. 56 e.v. bespreekt de schrijver de kostenvraagstukken bij meerproduktondernemingen, maar verzwijgt daar de toch wel actuele controverse over het al of niet toerekenen der capaciteitskosten; op blz. 164 wordt deze weliswaar vermeld met de woorden: „Die herkömmliche Theorie der Schlüsselung der Gemeinkosten läuft sich auf diesem Gebiete fest”, doch eerst op blz. 218 wordt kort duidelijk gemaakt, dat voor het gestelde doel der prijsvaststelling bij een reeds aanwezige capaciteit deze kostenverdelingen niet nodig zijn.

Deze opmerkingen, waarbij dit geschrift vooral als leerboek werd benaderd, beperken echter de gunstige indruk, die dit werk in zijn geheel achterlaat, slechts in geringe mate. En ten slotte kan men ook respect hebben voor de volharding, die Geertman heeft getoond om zijn in de afgelopen jaren in breder kring aanvaarde opvattingen naar voren te brengen, alsmede voor zijn — over het geheel genomen — geslaagde poging, deze wederom op gemakkelijke toegankelijke wijze aan ons voor te leggen.

Driebergen.

T. STRIJD.

★ Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants te Schiedam.

U reageert op
annonces in

„E.-S.B.”?

★

Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!

DEMKA

Koninklijke DEMKA Staalfabrieken N.V.

UTRECHT

vraagt voor haar afdeling Organisatie en Planning een

econoom

afgestudeerd in de bedrijfseconomische studierichting, die, als directe medewerker van de chef van genoemde afdeling, zal worden belast met het bestuderen van bedrijfseconomische problemen en van de planning op technisch en commercieel gebied op langere termijn.

Gedacht wordt aan een praktisch ingesteld medewerker van 30-35 jaar, bij voorkeur met bedrijfservaring, die beschikt over een uitgesproken analytisch en creatief vermogen.

Belangstellenden worden uitgenodigd hun sollicitaties met opgave van opleiding en ervaring te richten aan de Afdeling Personeelszaken van het bedrijf - Postbus 2013 te Utrecht.

Internationaal colloquium te Gent

Op zaterdag 14 maart 1964 wordt door het Seminarie voor Financiële Economie bij de Rijksuniversiteit te Gent een internationale studiedag georganiseerd, onder leiding van Prof. Dr. V. A. de Ridder, over het onderwerp:

„Monetaire en financiële problemen van economische stabiliteit en expansie”.

De basis van het colloquium zal bestaan in een vergelijkende studie tussen het Britse verslag van het „Committee on the working of the monetary system” (Radcliffe Report) en het Belgische verslag van de „Regeringscommissie voor de studie van de financiële problemen van de economische expansie” (Verslag De Voghel).

Als sprekers zullen optreden:

Prof. R. Sayers (Londen School of Economics and Political Science) en **Prof. R. Beauvois** (Vrije Universiteit van Brussel), die resp. het Radcliffe Report en het Verslag De Voghel zullen introduceren;

Prof. Dr. F. de Roos (Vrije Universiteit te Amsterdam) en **Prof. P. Dieterlen** (Centre d'Etudes Economiques te Parijs), die kritische beschouwingen zullen geven over beide publikaties.

Nadere inlichtingen: Seminarie voor Financiële Economie, Korte Meer 3, Gent. Tel. 09/23.42.70.

Geldmarkt.

Het was nu eens niet een mutatie in de bankbiljetten-circulatie die in het 17 februari eindigende tijdperk de gang van zaken op de geldmarkt heeft bepaald. Wel trad reeds in de bankpapieromloop een stijging op, doch die was zo gering, dat hiervan geen invloed is uitgegaan. Thans is het een excident van staatsuitgaven boven staatsinkomsten geweest, dat een belangrijk bedrag naar de markt heeft gevoerd en dat de kassen der banken tot f. 250 mln. heeft doen oplopen. Hierbij moet men bedenken, dat een deel van het bedrag is bevroren en dat dit de verplichte deposito's vormen, die ingevolge de huidige krediet-restrictieregeling bij overschrijding van de norm van de Gedragslijn bij De Nederlandsche Bank moeten worden gedeponerd. In de periode 15 januari tot half februari heeft het „strafdeposito” f. 42 mln. bedragen. Als overgangmaatregel heeft de Centrale bank slechts 50 pCt. ge-

WETENSCHAPPELIJK- EN ADVIES INSTITUUT
nauw gelieerd met de Universiteit zoekt een jongere jurist
of econoom in de functie van

CHEF ALGEMENE ZAKEN

Hij is tegenover de directie verantwoordelijk voor een goede gang van zaken in de administratie en andere interne diensten. Daarnaast zal het zijn taak zijn te zorgen dat alle niet-wetenschappelijke aangelegenheden op de juiste wijze geschieden. Hij heeft in dit verband veel bemoeienis met de organisatorische aspecten van het werk van de wetenschappelijke staf. Enige jaren praktijkervaring in vergelijkbare werkzaamheden zijn vereist. Leeftijd tot 35 jaar. Leef-tijd en ervaring hebben invloed op de salarishoogte, doch dit zal niet lager zijn dan f 17.500,- aanvang.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven met informatie over opleiding, praktijk en leeftijd en vergezeld van een recente pasfoto vóór 9 maart a.s. aan het bureau van dit blad onder no. E.-S.B. 9-1.

ADVERTEER

MEER

IN

„E.-S.B.”

eist van de 'overschrijding per eind november vorig jaar. Op 15 februari werd de 100 pCt.-regeling effectief en dit leidde mede tot een stijging van het deposito tot f. 106 mln. Vergeleken bij het totale saldo der banken is er nog ruimte. Dat de rente voor daggeldleningen op 19 februari van 2 pCt. tot 1 $\frac{3}{4}$ pCt. daalde, behoeft geen toelichting.

Voor de toekomstige ontwikkeling van de markt is het van groot belang, dat het Centraal Planbureau een daling van de liquiditeitsquote (d.i. het totaal der liquiditeiten-massa in procenten van het nationaal inkomen) raamt van 44,5 pCt. in 1963 tot 40,0 pCt. in 1964. In de verslagen van De Nederlandsche Bank is naar voren gekomen, dat de ervaring heeft geleerd, dat wanneer de quote de 40 pCt. begint te naderen, grote weerstanden in het economisch leven gaan optreden, die gepaard gaan met monetaire spanningen en stijgende rente.

Kapitaalmarkt.

De rentepolitiek der handelsbanken heeft ook bij de

boerenleenbanken repercussies uitgelokt. Voor alle vormen van spaarrekeningen is de rente met $\frac{1}{4}$ pCt. verhoogd. Voor zover mij bekend, hebben de lokale spaarbanken nog niet gereageerd.

De spaarquote, d.i. het bedrag der besparingen in procenten van het nationaal inkomen, beweegt zich in dalende richting, nl. van 19,4 pCt. in 1962 tot 19,0 pCt. in 1963 en naar raming tot 18,3 pCt. in 1964. Hiertegenover vindt een stijging plaats van het aandeel der werknemers in het nationaal inkomen, nl. van 72,0 pCt. in 1962 via 72,5 pCt. in 1963 tot 75,8 pCt. in 1964. Tussen het een en het ander bestaat naar men mag aannemen een verband.

Een merkwaardige ontwikkeling heeft zich voltrokken bij de koersvorming van de nieuwe lening Bank voor Nederlandsche Gemeenten, nl. tot ver boven de uitgiftekoers. Een rentetype boven wat lange tijd als normaal werd beschouwd, lokt klaarblijkelijk een meer dan proportionele vraag uit.

Raadgevend Bureau Berenschot-Diebold n.v.

Adviseurs voor "automatic data processing"

Amsterdam — Brussel — Hengelo — 's-Hertogenbosch

Enkele van onze relaties hebben ons verzocht te voorzien in de volgende vacatures:

computerspecialist

voor wetenschappelijke toepassingen

Deze functionaris moet zich bezig houden met het leggen van contacten en het geven van adviezen ten einde te komen tot de plaatsing van computers voor wetenschappelijke toepassingen bij bedrijven en instellingen.

ervaren systeemanalisten

Enkele jaren ervaring in het programmeren en het ontwerpen van nieuwe systemen, gebaseerd op het gebruik van computers is vereist.

organisatiedeskundigen

Deze functionarissen moeten de organisatorische wijzigingen die nodig zijn bij de invoering van computers in bedrijven, aan kunnen geven en door kunnen voeren.

computerspecialist

voor marktorientatie

Van deze functionaris wordt verwacht dat hij zich op de hoogte stelt van nieuwe toepassingsgebieden van computers en van de voor elk gebied typische machineconfiguraties. Van hem wordt verwacht dat hij kwantitatieve prognoses zal kunnen formuleren.

Geboden worden:

Functies in bedrijven waar alle bij de grootindustrie gebruikelijke sociale voorzieningen en faciliteiten zijn verzorgd. Voor niet-akademisch gevormden is honorering op academisch niveau niet uitgesloten.

Gevraagd worden:

Zowel middelbaar als academisch gevormden met enige jaren computerervaring worden uitgenodigd te solliciteren. Brieven dienen gericht te worden aan de directie van het Raadgevend Bureau Berenschot-Diebold N.V., Kamer 49, Kantoortage Centraal Station, Amsterdam.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	14 febr. 1964	21 febr. 1964
Algemeen	392	419 — 394	402	401
Intern. concerns	548	592 — 553	564	567
Industrie	341	356 — 343	345	343
Scheepvaart	153	161 — 153	157	158
Banken	232	249 — 232	239	233
Handel enz.	165	172 — 165	168	165

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

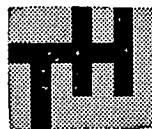
Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 155,30	f. 155,50
Philips G.B.	f. 148,30	f. 149,60	f. 149
Unilever	f. 138,90	f. 142,60	f. 142,40
Expl. Mij. Scheveningen	398	375	370
A.K.U.	526	521	523
Hoogovens, n.r.c.	564½	597½	607
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	840	829
Nationale-Nederlanden, c	870	919	913
Zwanenberg-Organon	900	932	935
Robeco	f. 227	f. 235	f. 235
New York.			
Dow Jones Industrials	760	795	797
Rentestand.			
Langl. staatsobl. b)	4,71	4,82	4,79
Aand.: internationales b)	3,15 c)		3,04
lokales b)	3,66 c)		3,56
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	2¼-2½	2½/16

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

Technische Hogeschool Delft

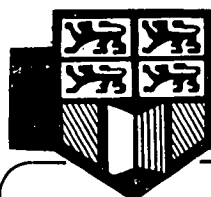
Bij de Onderafdeling der Vliegtuigbouwkunde kan worden geplaatst een

Secretaris van de Voorzitter-Beheerder

Academisch niveau en ervaring in een leidinggevende functie zijn vereist.

Aanstelling zal — afhankelijk van opleiding en ervaring — geschieden in de rang van referendaris of administrateur.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Julianalaan 134 te Delft, onder vermelding van no. JV 6401/23789 in linkerbovenhoek van de sollicitatiebrief.

GEMEENTE ROTTERDAM

HERHAALDE OPROEP

Bij de secretariaat afdeling Economische Aangelegenheden en Openbare Nutsbedrijven kan een

bedrijfseconomisch en administratief-organisatorisch geschoolde kracht

worden geplaatst, wiens taak voornamelijk zal bestaan uit de behandeling - op adviserend niveau - van uiteenlopende aangelegenheden, samenhangende met het beheer van verschillende bedrijven en diensten der Gemeente.

Vereist: Doctoraal examen economie of het accountantsdiploma (NIVA- of VAGA-lid). Mede komen in aanmerking zij, die het examen voor het onderdeel Administratieve Organisatie van de accountantsstudie met goed gevolg hebben afgelegd. Ruime praktische ervaring op bedrijfseconomisch en administratief-organisatorisch terrein in een zelfstandige werkkring gewenst.

Salariëring en dienstverband nader overeen te komen.

De Verordening inzake vergoeding van reis- of pension- en verhuiskosten is van toepassing.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en wethouders en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam.

Inzending binnen 14 dagen onder no. 81.

Zij die reeds eerder solliciteerden, behoeven niet opnieuw te reflecteren.

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.